

SİYASET BİLİMİ, ULUSLARARASI İLİŞKİLER *ve* KAMU YÖNETİMİ

Alanında Uluslararası Çalışmalar

EDİTÖR

DOÇ. DR. SALİH BATAL

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Haziran 2025

ISBN •978-625-5897-47-3

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruyenyayinevi.com

e-mail: seruyenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 42488

SİYASET BİLİMİ, ULUSLARARASI İLİŞKİLER *ve* KAMU YÖNETİMİ

ALANINDA ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

EDİTÖR

DOÇ. DR. SALİH BATAL

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

BİREYSELLİĞİN YENİ MİLLİYETÇİ SİYASETLERDE DEVİNDİRİCİ ETKİSİ

Özgür KOÇ, A. Baran DURAL—1

Bölüm 2

POLONYA VE TÜRKİYE YEREL YÖNETİM SİSTEMLERİNİN ÖZERKLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Hakan YAŞ—21

Bölüm 3

FARKLI BİR SÖYLEM OLARAK GLOBALLEŞME

Zeynep ŞAHİN—43

Bölüm 1

BİREYSELLİĞİN YENİ MİLLİYETÇİ SİYASETLERDE DEVİNDİRİCİ ETKİSİ¹

Özgür KOÇ², A. Baran DURAL³

1 İşbu metin, Özgür KOÇ'un TC Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. A. Baran Dural danışmanlığında hazırladığı, "Kültür ve Bireysellik Bağlamında Ulus Bilinci" başlıklı tezinden türetilmiş olup, metin daha sonra yapılan eklemelerle, yer yer yeniden yazıma tabi tutulup zenginleştirilmiştir. (yn)

2 TC Trakya Üniversitesi SBE Doktora Öğrencisi, ORCID: 0009-0003-5005-9756.

3 Prof. Dr. TC Trakya Ün., İİBF SBKY Bölümü Öğretim Üyesi, ORCID: 0000-0003-2126-3419.

Kültür olgusu, belirli bir faile (birey, topluluk/cemaat, toplum/cemiyet, kurum, ulus, devlet vb.) işaret ederek, belirli eylem/uygulama dizgesini öngörerek, bütünlükçü bir yapı inşa etmektedir. Kültürel yapının bileşenleri olan; simgeler, törenler, gelenek- görenekler; toplumun ve bireylerin anlam dünyasına dair, çeşitli eylemlilikleri ifade eden unsurlardır. Kültürel yapıyı oluşturan bu unsurlar, ulus- devletlerin siyasi hayatında belirli ideolojilere kaynaklık edebileceği gibi, bireylerin siyasal tercihleri- aidiyet ilişkileri üzerinde de etkin olabilmektedir. Kültürün bu belirleyici etkisini, ulus ve birey düzeyinde irdelerken, ulusa, ulusçuluğa, ulus devlete ait çağdaş gelişmelere değinilecektir. Kolektif (ortaklaşa)- bireysel kimlik türleri ile kültürün modern//post-modern- küreselleşme evrelerinde ulusun ve bireyin konumlanışına hakkında tartışmalar yürütülecektir. Bu nedenle ulusun, uluslaşmanın, ulusal kimliğin; kültür ve kültürün taşıyıcısı olan birey ile etkileşimleri kimliklerin inşa süreçleri içinde, ulusçuluk yaklaşımları temelinde ele alınacaktır.

1 Kültür, Ulus ve Birey İlişkisi

Kültür araştırmalarına öncülük eden antropologlardan Kroeber- Kluckhohn, kültür kavramının 164 farklı tanımını derlemiştir. Berelson'a göre, bu kadar çok anlamı olan bir bilimsel kavramın, tanımlanamayacağının kabul edilmesi gerekmektedir. Çok anlamlı olan kültür kavramının içerdiği, şu soyut tanımlar, genel kabul görmektedir: “1- Kültür, bir toplum ya da tüm toplumların birikimli uygarlığıdır, 2- kültür, toplumun kendisidir, 3- kültür, bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir” (Güvenç, 1984:95-96). Geertz, kültürel sistemlere yönelik araştırmaların, anlam arayan ve yoruma dayanan, bilimsel faaliyetler olarak kabul edilmesini savunur. Zira Geertz'e göre insan, kendi anlam ağı üzerinde yaşayan bir hayvandır (Geertz, 2020:19-20). Geertz bilişsel antropolojik bir tavırla kültürün, bu anlam arayan hayvanın zihninde ve kalbinde kök saldıgını vurgular. İnsanın kişiselliğinden beslenerek anlam üreten kültürün, kamusal hayatı düzenleyici yönü daha ön plandadır. Zira kültür, kişiye, içinde yaşadığı toplumun kabul edebileceği davranışlarda bulunabilmesi için bilmesi ve inanması gereken şeyleri sunmaktadır (Geertz:28). Diğer bir ifadeyle Aristoteles'in, “zoon politikon”u, Geertz'in çalışmalarında yeniden boyut kazanmıştır.

Kültürün kendisi oluşturan ve yansıtan unsurlardan oluşan yapı arz etmektedir. Bu unsurlar gerek toplumsal ve bireysel eylemlilikleri (pratikleri) ifade etmesi, gerekse ulusal aidiyeti- kimliği pekiştirmesi bakımından, üzerinde durulması gereken bir konudur. Kültürü oluşturan unsurlar, semboller, törenler, değerler, gelenek ve görenekler olarak sıralanabilir. Genel anlamda kültürel yapıları, özellikle de ulusal kültürü icat edilmiş gelenek olarak tasarımıyan Yahudi kökenli İngiliz Hobsbawm, gelenek-görenek ayrımının, toplumsal dönüşümlere eşlik eden,

icad olunmuş kültürel yasa- uygulamaları anlamak için oldukça önemli olduğunu belirtir. Hobsbawm ve Ranger'da, gelenek kavramı, alenen ya da zımnen kabul edilmiş kurallar tarafından yönlendirilmekle birlikte, tekrar eden ayinler (ritüeller) yoluyla, taşıdığı sembolik anlamla, geçmiş toplumsal hafızada tekrar canlandırarak belirlenmiş kuralları aşılama çalışan, eylemlilikler kümesi olarak anlaşılmalıdır (Hobsbawm- Ranger, 2022:2). Hobsbawm- Ranger, gelenek- görenek ilişkisiniye, şu şekilde açıklar: “Görenek, yargıçların yaptığı iş iken; gelenek peruk, cüppe ve diğer takım taklavat ve yargıçların asıl eylemini sarmalayan ritüelleştirilmiş pratiklerdir” (Hobsbawm- Ranger:4). Görüldüğü üzere, gelenek ve göreneklerin sadece eylem- biçim olarak sınıflandırılması yeterli değildir. Zira geleneksel olarak tarif edilen toplumdaki görenekler hem motor, hem de tekerlek vazifesi görürler. Görenekler bu çifte işlem ile toplumdaki değişimlere bir raddeye dek izin verirler. Fakat bu değişimin geçmişteki göreneklerle uyumlu olması ve yaşanan değişimin doğal bir toplumsal süreklilik görünümü taşıması lazımdır (Ranger- Hobsbawm:3).

Hofstede'ye göre kültür, “Bir grupta veya kategorideki üyeleri, diğerlerinden ayıran zihinsel kolektif programlanmasıdır” (Hofstede, 2022:6). Kuramcı, bireyin zihinsel programları, ilk çocukluk evresinden başlayarak aile, okul ve dahil olduğu tüm sosyal grupları içine alan, etkileşimler ağı olarak işleyerek, kişilik gelişimini şekillendiren, yaşam deneyimlerinin inşasını mümkün kıldığını ileri sürer. Dolayısıyla bireyin zihinsel işlemleri içinde büyüdüğü/ konumlandığı sosyal ortama göre programlanır. Bu zihinsel yazılım sürecini Hofstede, “kültür” olarak adlandırır. (Hofstede, 2022:5).

1.1 Kültür- Uygarlık Ayrımı

Eagleton'a göre, kültür ve uygarlık kavramları uzun süre eş anlamlı olacak şekilde kullanılmıştır. Fakat bir değerler sistemi olan kültür, madde bir gerçek olarak gelişen uygarlığın eleştirisine dönüşmüştür. Teknik ve bilimsel gelişmeler bireyciliği yüceltip, geleneksel değerleri gölgede bıraktıkça, geçmişin kayıp cenneti olan organik topluma duyulan özlem, kültür savunusu, biçimine bürünerek kendini göstermiştir (Eagleton, 2021:20-21). Diğer bir ifadeyle, uygarlık, bütün toplumsal görüngüleri (simulakr) mekanik indirgemeciliğe maruz bıraktıkça, yani, ruhsuz bir dünyayı büyüttükçe, kültür bir o kadar uhrevi- yüce bir görünüm olarak, ruhsuz dünyanın ruhu olmaya devam edecektir. Kültür olgusunun ulusa özgü yönünü vurgulamasından çok önce, kültür (hars) konusunun kendisini uluslaştıran Ziya Gökalp ise, uygarlığı (medeniyet), akılcı süreçler içeren, bir milletten diğerine aktarılabilen, bilinçli çalışmaların sonucu olarak görürken; kültürüyse belirli bir milletin duygularını, bilinçdışını ve hayatı anlamlandırma denemeleri olarak adlandırır.

Gökalp'te kültür önce ulusaldır; uygarlık ise uluslararasıdır (Hüseyi-nova, 2020:90-91). Ayrıca Gökalp, ulusları, “uygarlığı güçlü- kültürü zayıf”, “kültürü güçlü-uygarlığı zayıf” olarak sınıflandırarak, kültürü güçlenen bir ulusun, uygarlığının da güçleneceğini fakat uygarlığın kültüre göre hızlı yükselmesi karşısında, ulus-devletin/ ulusun varlığının tehlikeye düşeceğini belirtir. Gökalp'in endişesi, İbn-i Haldun'un bedevi ile hadari ümran ayrımından izler taşımaktadır. İbn-i Haldun'a göre, uygarlık olarak daha ileri olan yerleşik şehir yaşamı süren barışçıl toplumlar (hadariler), savaşçılık kültürü ve asabiyet bağları gelişmiş olan göçebe yaşam tarzı süren toplumlara (bedeviler) karşı, kaybetmeye mahkumdurlar (Arslan, 2004:14-15). Gökalp, “Türkçülüğün Esasları” adlı eserinde, İbn-i Haldun'un bu savını, destekler nitelikte örnekler sunmaktadır. Gökalp'e göre tarihte, harsı güçlü fakat medeniyeti zayıf millet, harsı bozulmuş ama medeniyeti yüksek bir milletle siyasi mücadeleye girdiğinde galip gelmektedir (Gökalp, 2019:39).

1.2 İbn-i Haldun Her Zaman Haklı mıydı?

Gökalp, “Türkçülüğün Esasları”nda bu tezine dair, tarihsel öne sürümler geliştirmiştir. Ne var ki verili toplumların dünya üzerinde gelişip sergilmeleri, yine de uygarlıkla aralarındaki makas farkının kapanmasına bağlıdır. Yoksa kültür diye geçmişin karanlığına saplanıp kalan uluslar, kendi karanlıkları içinde boğulup kalacaklardır. Burada gösterebilecek en itibarlı adres, yine Japonya'dır. Ünlü kuramcı, Ortadoğu havzasındaki devletler hakkındaysa, şöyle düşünmektedir:

“Mesela eski Mısırlılar, medeniyette yükselince harsları bozulmaya başladı. O zaman yeni doğan Fars devleti ise, medeniyette henüz geri olmakla beraber, kuvvetli bir harsa da malikti. Bu sebeple, Farsiler, Mısırlıları mağlup ettiler. Birkaç asır sonra İran'da medeniyet yükseldi. Tabiidir ki hars zayıflamaya başladı. Bu kere de iptidai harsları henüz bozulmamış olan Yunanlara mağlup oldular. Bir müddet sonra, Yunan harsı da bozulmaya başladığından, gerek Yunaniler gerek İraniler, kuvvetli bir harsla meydana çıkan medeniyetsiz Makedonyalılara mağlup oldular” (Gökalp, 2019:39-40).

Gökalp, bu satırlarında görüldüğü üzere, milletlerin varoluş savaşını, kültür ve uygarlık zemininde ele almıştır. Dolayısıyla Gökalp'te milli kültürün, uygarlığın aşırı gelişimine karşı savunulması hayati bir meseledir. Bu sorun düşünürü elbette aydın yabancılaşması, kültürün kendisinden daha geri kültürlerle (Arap, vs.) karışıp dinin yerine ananelerin, hukuk yerine söylencelerin, bilimin yerineyse boş inanıların (prejüje) geçmesiyle vuku bulacaktır. Yine İbn-i Haldun'un kuramının, tarihte her zaman tutarlılığını koruyamadığı bilinmelidir. Örneğin aslen barışçıl tarım top-

lumu görünümü veren Yunan ulusu, Kral Kodros'un zamanından beri, üzerine gelen pek çok barbar kavime galebe çalmayı bilmiştir. Her ne kadar, Bizans Antik Yunan ulusuna nispetle, Osmanlı devletine yenilerek son bulmuşsa da, o “barbar” kavimin, aslında hiç barbar olmadığına, hatta İstanbul'a saldıran diğer tüm kökten-barbar unsurla karşılaştırıldığında, hayli medeni kaldıklarına dikkat çekilmelidir. Yine Türklerle mücadelesi bilinen ve tarihsel uğrakta hadari toplumu imleyen Çin'in, üzerine gelen barbar toplulukların büyük çoğunluğuna yenilmediği anımsanmalıdır.

Norbert Elias, “Uygarlık Süreci” başlıklı eserinde, uygarlık kavramının, Batılı öz-bilinci veya ulusal bilinci anlatmak için kullanılageldiğini belirtmiştir. Batılı toplumlar, az gelişmiş toplumlara nazaran, kendi gelişmişlik ve modernlik düzeylerini ortaya koymak, bununla övünmek adına, kültür yerine uygarlık sözcüğünü kullanmışlardır. Batı toplumu içerisinde de uygarlık sözcüğünün tercihi konusunda, ortak bir tutum yoktur. İngilizler ve Fransızlardan farklı olarak, kültür sözcüğünü tercih eden Almanlar, kültür kavramıyla bir halka özgü olan özellikleri vurgularlar. Elias bu bakımdan Almancadaki kültür (volk) kavramının, sınırlar çizen- dışlayan bir kullanıma sahip olduğunu belirtir. Dolayısıyla uygarlık kavramı, uluslararasıdaki farkları bir noktaya kadar göz ardı ederek, bütün insanlığın sahip olması gereken özellikleri içerir. Uygarlık, ulusal sınırları- özellikleri, yüzyıllardır büyük ölçüde tartışmaya kapalı kalmış olan toplumların, varlığını işaret etmekle birlikte, aynı zamanda bu toplumların, uzun yıllarca topraklarını genişletip, yabancı toprakların insanlarını sömürgeleştirerek inşa ettikleri ulusal öz-bilinci ortaya koyar. Kültür kavramıysa, ulusal farklılıklara, ulusun içindeki kültürel zenginliklere dikkat çekerek, devletin varlığını, ulusal kimliğin daimiliğini ve sınırların güvencesini önceleyen milletlerin öz-bilincini yansıtır (Elias, 2017:73-76).

2. Siyasal Bireyselleşme Sürecinde Ulusçuluk

Bu çalışmada ele alınacak olan bireysellik kavramı, klasik liberalizmin “homo economicus (ekonomik bir varlığa)”a indirgediği bireycilikten, kendini gerçekleştirme mitine hapsedilerek kişiselleştirilen, böylece siyaset dışına itilen birey anlayışından farklı olarak, siyasi düzlemde etkin roller üstlenebilen, “homo politicus (siyasal bir varlığa/ insan siyasal bir hayvandır)” gönderme yapmaktadır. Ayrıca, yürütülecek tartışmalarda merkezi öneme sahip olan bireysellik olgusu; kültürel gelişmeler, ulusçuluk, ulusal kimlik ve ulus bilinciyle olan ilişkisi bağlamında değerlendirileceği için, metodolojik bireyciliğin sosyal etkileşimler üzerinden açıkladığı faillerden öte, siyasi bir özne olarak tekil birlikteliklere imkan tanıyan, ortaklaşa bir bireyselliğe dikkat çekmektedir. Giddens'a

göre, kökenleri Batı bireyciliğinde yatan bireysellik vurgusuna, modern çağ öncesinde rastlamak zordur. Giddens, her bireyin kendi potansiyeli ölçüsünde müstakil bir varlık olduğu anlayışının, Ortaçağ'ın geleneksel kültüründe kabul görmesinin beklenilemeyeceğini anımsatır. Düşünür, Ortaçağ'da bireylerin sosyal ve siyasal mevkilerinin, doğumundan ölümüne kadar sabit olduğunu savunur. Giddens, Bausmester ve Durkheim'dan hareketle, geleneksel kültürlerde, bireyin yerinin kesinlikle bulunmadığını, bireyselliğin ödüllendirilecek en son şey olduğunu belirtir.

Modern toplumda ortaya çıkan işbölümünün yarattığı farklılaşma sonucunda, birey, insanlığın arasında yer edinmiştir (Giddens, 2014:102-103). Simmel'e göre bireysellik kavramının içerdiği anlam, insanın bütünüyle kendisi olmayan şeylerden kurtuluşudur. Bu kurtuluş gerçekleştiğinde, insan özündeki gerçek cevhere ulaşarak, kendisinde ve başka herkeste yaşayan insanlık haline gelecektir. Simmel, bireyselliğin ulaştığı bu en yüksek mertbe olan, "genel insanla" özdeşlik yaratan evrensel aklın, Aydınlanmanın sonucu olduğundan kuşku duymaz (Simmel, 213-214). Doğal hukukun ve sosyal sözleşme kuramlarının temel aldığı bu genel insan yaklaşımı, modern devlet örgütlenmesine dair tasarımların oluşturulmasında önemli etken olmuştur. Ayrıca, bu çalışmada, bireycilik yaklaşımı, bireyselliğin istismar edilmesiyle ve araçsal-rasyonelliğe (akılcılığa) indirgenmesiyle ortaya çıkan bir anlayış olarak ele alınacaktır. Bu yönüyle salt bireycilik, liberalizmin çıplak bireysellik algısı, bireyselliğin özgün-özerk siyasete kışkırtan, o "yaramaz" yönünü zafiyete uğratan, anlayış olarak kurgulanmaktadır.

Sennett, "Kamusal İnsanın Çöküşü" çalışmasında, Batı Avrupa, Amerika'da bireylerin öteki- yönelimliği terk ettiklerini ve giderek iç-yönelim eğilimi olan, bireylerden müteşekkil bir toplum yapısının ortaya çıktığını belirtir. Böylece geleneksel kültürün içinde barındırdığı kamusal sorunların çözümü için gerekli olan kişiler-üstü anlamlandırma kodları yerlerini, özel alana ait amaçlara ve kaygılara bırakmaktadır. Sennett'in duygusal (romantik) bir arayış olarak tarif ettiği, kendini gerçekleştirme amacıyla hareketlenen birey, kamusal problemlere, kendi amacına hizmet eden değerlerle yaklaşarak, sistemsel çözümler üretememektedir. Sennett'te bu durum, katı bireycilikten öte, istenilen/ yaşanılan dünya arasındaki uyumsuzluktan doğan, duygusal kökenli kaygılardır. Küresel kapitalizmin, dinsel inançların ve kültürel dokunun yaşadığı büyük değişimler sonucunda, ulusal sınırları aşan bu kaygı, liberal bireyciliği anti-siyaset olarak kurmaktadır (Sennett, 2020:18-19).

Bireysellik, modern kullanımıyla toplumsal kuralların, geleneklerin, daha kapsayıcı ifadeyle kültürün ve milliyetçiliğin toplumculuğunun karşısında veya içinde ilan edilen, bir öznellik/ özerklik biçimi olarak gün

yüzüne çıkmaktadır. Toplumlari, kültürel anlamların ve oluşumların bir sonucu olarak gören Simmel, endüstri toplumunun getirdiğı yapaylık ile kültür arasındaki çatışmanın sonuçlarının, bireyi kaçınılmaz olarak etkileyeceğini öngörmüştür. Simmel, modern üretim ilişkilerinin, sadece cemaate özgü dayanışma kültürünü aşındırmakla kalmadığını, aynı zamanda bireyi, ruhsal olarak ötekileştirdiğini (othering/framing- çerçeveleme) savunur. Bireylerin ruhsal yaşamları ve metalaşan, yabancılaşan, özerkleşen, kısacası şeyleşen kültür dünyası, birbirine cephe almış durumdadırlar. Özellikle geç modernizmin kültürel mantığının yücelttiğı öznellik kavramı, deneyimler, düşünceler, duygular üzerinden sürekli olarak yeniden üretilen bir özneye işaret etmektedir. Özdeşliği sağlayan gelenekler, kimlikler ve siyasetler, farkı vurgulayan ideolojiler tarafından tehdit edilmektedir. Bu eytişimsel (diyalektik) gerilim, tümel kategorileri ortadan kaldırmıştır (Doğan, 2019:4-5).

Bağlayıcılığı olan belirli bir otoriteyle özdeşleşen bu tümel kategorilerin (ulus, etnik bağlar, gelenekler, ataerkil aile yapısı, evrensel gerçekler vb), bireyselliğı ifade eden sahicilikle, özerklikle ve özgünlükle çatışması, bireylerin varoluşsal konumlanışlarının yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu yeni konum arayışlarının tartışmaya dahil adına öncelikli olarak ulus- ulusçuluğun kültürel anlatısına yer verilecektir. Sonrasında ise, kimliklerin ulusal ve kültürel anlamda siyasallaştırılma sürecine değinilerek, ulusal/ küresel bireyselliğın güncel durumuna karşılık, milliyetçiliğın tepkisel bireysellikler üzerinde örgütlenişine dair fikir yürütülecektir.

2.1 Ulus- Ulusçuluğun Kültürel Anlatısı

Kültürel anlatının modernizmin üst anlatılarıyla benzer şekilde işlev gören yapısı, ulusun inşasında etkili olduğı gibi bireylerin ulusal konumlarını da tayin etmektedir. Ulusun inşasında kültürün önemine dikkat çeken Brass, ulus- ulusçuluğı, doğal olarak modernitenin öz evlatları olarak kabul etmektedir. Brass'a göre, siyasi elitler (seçkinler) toplumun içindeki gruplardan damıttıkları kültürel hammaddeleri sentezleyerek, ortak kültürel alanı (ortaklaşa değil) yaratarak, bunu toplumlarına dayatmışlardır. Böylece seçkinler, kültürü birleştirici bir unsur olarak kullanarak, etnik- ulus yapıları üzerindeki, siyasi- ekonomik kazançlarını korumuşlardır (Çoban, 2012:346-347).

Milliyetçiliğı, Sanayi Devrimiyle birlikte sosyal, siyasi ve eğitim alanında yaşanan gelişmelerin ürünü olarak gören diğeri önemli modernist kuramcı Gellner, oldukça açık bir ifadeyle ulus-kültür ilişkisini, "İki insan ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorsa aynı ulustan sayılırlar. Kültür burada bir düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim

biçimleri sistemi anlamına gelmektedir” (Gellner, 1992:28) diye anlatmaktadır. Gellner’e göre modern dünyada ulusçuluğun, kültürel olarak türdeş birimler üzerinden yükselmesi yani, verili ulusçuluklara tanıklık edilmesi, oldukça nadir bir durumdur. Sanayi toplumlarının yapısal olarak türdeşlik sorununa rağmen, ulusçuluğun açığa çıkması, ancak; siyasal yönetim ile kültür arasındaki ilişkinin, köklü şekilde yeniden uyarlanmasından kaynaklanmaktadır (Gellner:72-73).

2.2 Yeni Çağın Görüngüleri Olarak “Meçhul” Askerler

Bir diğer modernist milliyetçi kuramcı Eric Hobsbawm, ulus ve ulusçuluğu toplumsal mühendisliğin ürünü olarak görmüştür. Düşünüre göre çeşitli dernek, kulüp, sendikalar, törenler, simgeler aracılığıyla oluşturulan yapay gelenekler ve bağların içine çekilen kitleler, üretilen laf kalabalığının, devlet içinde anlam kazanmalarını sağlar. Böylece ulusun fertleri için modernliğin yarattığı atomize olmuş bireyciliği kabullenmenin, ilkel toplumlarda görülen dışlanma ve kabileden uzaklaştırılma cezalarıyla eş anlamlı hale getirilmek istendiği ileri sürülebilir. Bu anlamda modernist kuramların, Marksizm’in “yabancılaşma” kavramından yararlandığı söylenebilir. Zira modern kapitalizmin, özellikle büyük kentlerdeki üretim ilişkileri aracılığıyla, ortaya çıkardığı yabancılaşma ve sınıfsal tabakalaşma, yaratmış olduğu güçsüzlük- yersiz yurtsuzluk hissiyle ulusal devletin cevaz verdiği örgütlerin (sendikalar, işçi bayramları, işçi partileri vb.), ulusal bağların vadettiği güvenlik- aidiyet duygusunun gerekliliğini hatırlatmaktadır. Ayrıca Hobsbawm, Gellner’in görüşleriyle uyumlu olarak milliyetçiliğin önceden varolan kültürleri, millete çevirebildiği gibi, işlevselliği olmayan kültürleri yok ederek, devleti inşasını gerçekleştirdiğini kaydeder. Bu bakımdan milletlerin devletleri, milliyetçiliği yaratmadığını, aksine, devletlerin milletleri ve milliyetçiliği tasarladığını belirtir (Hobsbawm, 1995:24).

Modernist kuramların, milliyetçiliğin maddi dünyasını oluşturan eylemliliklere, anlam katma arayışı olarak ele aldığı kültür olgusunu, hayal edilmiş bağlara ve toplumsal hafızaya dayanarak açıklayan diğer önemli düşünür ise Benedict Anderson’dur. Hayal edilmiş kültürlerin, cemaatlerin varlık sebeplerini algılamanın ne kadar önemli olduğunu, Anderson’un ulusların kültürel kökenlerine dair incelemelerinde görmek olasıdır. Düşünüre göre, milliyetçiliğin kültürel kökenleri, Marxizm ve liberalizmden farklı olarak ölüm- ölümsüzlük sembolleri üzerine inşa edilmiştir. Buna örnek olarak gerçek bir yaşanmışlığa dayanmayan ve çoğunun içi boş olan, “Meçhul Asker” anıtlarını gösteren düşünür, bu anıt mezarların içi boş olduğu halde, etraflarında hayaletimsi ulusal imgelerin gezindiğini belirtir. Örneğin Atina’da parlamentonun yakınında bulunan Meçhul Asker anıtı, muhtemelen Türklere karşı savaşan Yunan

ulusunun devlet eliyle yaratılan görüngüsünü (simulakr) oluşturur. Gerçekten savaşmış bir şahsiyeti değil, görüngüyü içinde barındıran anıtın yanında, sürekli yanan ateşe, Hristiyan Yunanistan'ın pagan döneminden mülhem Akrapol mabedindeki ateşi simgelemektedir. Pagan dönemi barbar Türklere, Hristiyan Yunanistan'ı ulusal bağımsızlık savaşına ulayan bu modern anıt, komşu devletin çağcıl sunağıdır. Bu tür meçhuller, diğer bir ifadeyle, ulusun ortak fedakârlığını hatırlatan semboller için yapılan toplumsal törenler, özünde bir abeslik duygusu taşısa da Anderson için milliyetçiliğin, kültürel manidarlığını anlatmak bakımından ilginçtir (Anderson, 1993:23-24).

Mukadderatı sürekliliğe, rastlantıyı yazgıya dönüştüren milliyetçi büyü, tam da burada kendisini gösterir: “Evet, Fransız olarak doğmam tamamen rastlantıdır, ama ne de olsa Fransa'nın kendisi ebedidir” (Anderson, 1993:25-26) diyen Anderson, bireysel kimliğiyle öne çıkan yurttaşlara nazaran, devleti için ölen “meçhul yurttaş” kutsaması bakımından, bireyselliğin ulusal konumlanışının, maddi dünyada doğaötesi (metafizik) bir konum işgal edebileceğini gösterir. Hayal edilmiş kültürel bağları oluşturan modern simgeler, toplumsal hafızadaki milli kıskırtının (ajitasyonu) canlı tutulması bakımından olduğu kadar, hayal etme edimi üzerinden ulusal bilinci uyanık kılmaktadır.

2.3 Kimliklerin Gölgesinde

Kafesoğlu'nda, tıpkı insanın sahip olduğu el, kol, ayak, kalp vb. organları gibi, cemiyetin de dil, tarih, din ve fikir gibi uzuvları vardır. İnsanların organları nasıl ki birbirleriyle aynı değilse, toplumların da dil, tarih, sanat, edebiyat, din ve içtimai unsurları birbirlerinden farklıdır. Her toplumun sahip olduğu bu sosyal unsurların toplamı, “manevi faaliyetler birliği” olarak kabul edilebilecek, milli kültürü meydana getirir (Savrun, 2019:181). Kafesoğlu, maddi ve manevi öğelerin toplamı olarak ele aldığı milli kültürün, çok boyutluluğuna vurgu yapmaktadır. Gökalp ise milli kültürü, milli benlik olarak adlandırarak (Çelik, 2006:58), kültürü, milli kimliğin- kişiliğin inşasında görevlendirmiştir. Dolayısıyla ulusal kültürün genel kabul görmüş anlamının, bir ulusun diğer uluslardan farklı olduğunu gösteren, duygu ve davranışlar bütünlüğü olduğu söylenebilir. Kültürün bireysel veya topluluk boyutundaki kullanımı hakkında ileri sürülen düşüncelere göre, bir terim olarak kültür, MÖ. I. yüzyıldan 18.yy'a kadar kullanımıyla, tikel bir anlama sahiptir.

18.Yüzyıl sonlarına doğru çoğul anlamda kullanım kazanan kültür, bir halkın, sınıfın, toplumun, ulusun ve en nihayetinde bireyin tutum-değerler birliğini temsil etme yetkisi kazanmıştır. Kültür bu süreç sonunda sosyo-psikolojik ve tarihsel olarak edindiği yetkiyle, çoğul anlamda,

gerek manevi anlamlar kümesi, gerekse ilham olduğu ulusal eylemlilikler olarak bir ulus ile diğeri arasındaki ayrımı ortaya koyan, soyut bir sınıra dönüşmüştür. Tekil anlamıyla ise ulusal bireylerin, soyut varoluşlarını birbirilerinden ayıran, kimlik ögesi olarak kullanılmaya başlamıştır. Kültürün bu etkisine, sadece farklı ulus-devletlerin mensubu olan yurttaş-bireyler değil, aynı ulus- devlet içindeki etnik kimliklerin taşıyıcısı olan bireyler de maruz kalmıştır.

Rocker, tüm insanların, fizyolojik oluşumları dolayısıyla dış çevre üzerinde benzer etkilerde bulunan, dış ortamın yarattığı ortak içsel etkileri (içerik olarak olmasa da biçimsel olarak) paylaşan yönünü anımsatır. Bilinçdışı dürtüleri yoğunluk olarak farklılık gösterse bile insan, temelde (özellikle libidinal ve saldırganlık anlamında) aynı olan, hatta dinsel inanışları aynı ilkel deneyimlerden beslenen; kısacası varoluş mücadelesinin gerçekliği kıtalara, ırklara, bayraklara göre değişmeyen, fakat varlığını ifade etme biçimlerinde, farklılıklar gözlemlenebilen türsel varlıklardır. Bu anlamıyla insan aynı zamanda “homo nationalicustur (insan milletlere ayrılmış hayvandır) denilebilir. Dolayısıyla Rocker’ın tercihleri bakımından farklılık gösteren, “özel insanı”, ortak yaşam yasalarına tabi olması bakımından, aslında “genel insan”dır. Ayrıca Rocker için tamamen yalıtılmış, bağımsız ve dış etkilerden azade olarak doğduğu iddia edilebilecek, tek bir kültür dahi olmadığından ulusal kültür, yanılısama-dan ibarettir (Rocker, 2019:525-526).

Yine de Ergun’a göre kültürün sınıflandırmaya dayalı yaptığı genel ve özel tanımlamaların düzeyi, ulusal kültürün varlığına dair güçlü kanıtlar sunmaktır. Ergun ulusal kültürün varlığını kanıtlamak için kültür ve ulus ilişkisinin gelişimini, aşama aşma olarak ele alır. Ergun’a göre, bir kültürün özellikleri, belirli bir toplumun ortak paydası olarak, o toplumun bütün bireylerinin bilinçlerini şekillendiren ve yönlendiren bir etkiye sahipse, ulusal kültürün varlığından bahsedilebilir. Bir adım daha ileri gidildiğinde eğer bir kültür, belirli bir toplum için yaşayış tarzına dönüşüp, o toplumun bütün bireylerinde inanç, duygu, davranış bağı oluşturarak, türdeş yapıyı meydana getiriyorsa, ulusal kültürün oluştuğu söylenebilir. Bir sonraki aşama olarak, belirli bir toplumun yaşam tarzı haline gelen kültür, o toplumun tüm bireylerinin psikik yapıları olarak yerleşik hale geldiyse, ulusal kültürün varlığı zaten kanıtlanmış demektir (Kaçmazoğlu, 2016:54).

Kültürel kimliklerin etkileşim halinde olduğu etnik ve ulusal kimlikler, küreselleşme süreçlerinde dahi, gerek bireye yönelik gerekse ulusa yönelik anlatıların, anlatıdan doğan tanımlamaların çekirdeğini oluşturmaya sürdürmüşlerdir. Bu nedenle, kimlik konusu ulus-devletler için yer yer çatışmalı yer yer ise uzlaşmalı birlikteliği ifade ettiği kadar, birey,

toplum ve ulus ilişkisinin geçirdiği dönüşümleri ifşa etmek için de, hayli önemli kaynak teşkil etmektedir. Kültürel kimliğin, tarihsel ve kültürel söylemlerin inşası sonucu oluştuğunu düşünen Stuart Hall'a göre kimlik, içerisi ve dışarısı arasında, kamusal alan ile kişi arasında köprü görevi görür. Hall'a göre bireyin kendisini kültürel kimlik üzerinden anlatması ve anlamlandırması, kişinin mensup olduğu kültüre ait değerlerin ve beklentilerin içselleştirilmesini sağlar. Böylece kültürel kimlik, kişinin öznel duygularıyla nesnel dünyadaki konumu arasındaki sabitleyici haline gelir. Hall'ın kullandığı "dikme" eğretilmesi (metaforu) üzerinde açıklayıcı oynamalar yapılacak olunursa, kültürel kimliğin, tıpkı bir doktor gibi, canlı varlık (insan derisi) ile nesneyi (dikiş ipliği), dikiş işlemiyle bir araya getirme de uzman olduğu söylenebilir.

Fakat kültürel kimlikler nihai bir referans olarak değil, bu dikişteki sabit olmayan çok yavaş da olsa sürekli esneyen kıvrımlar (konumlar) gibi düşünülmelidir. Neticede kültürel kimlik Hall için süreklilik arz eden bir söylemsel inşaa olarak, "hareketli şölendir" (Özdoyran, 2020:476-478). Kültürel kimliğin uzmanlığı olan bu etkileşim, dışarda olanı içeri aldığı gibi içerde olanı da dışarı atabilme gizilgücü bakımından, kültürel kimliğin taşıyıcısı birey ve toplumlar için bir uyarı niteliğindedir. Kültürel kimlik, ulusa dair kullanımlarında kapsayıcılığından dolayı, toplumsal veya ortaklaşa kimlik olarak kullanılabilmektedir (Dalbay, 2024:169).

Ulusal kimlikler sadece siyasi bağları değil, tarihsel ve kültürel koşulların yarattığı psikolojik aidiyetleri de içerdiklerinden, taşıyıcıları olan bireylerde, içinde yaşadıkları toplumla kök bağıyla iliştilenmiş olduklarına dair, inancı pekiştirir. Böylelikle kendilerine özgü karakter bütününe sahip olduklarına düşünüp, etraflarında cereyan eden en tuhaf durumu bile özümseyebilirler. .Bu inancı ülküleştiren özellikler, sarsılmaz sabitlik kadar, akışkan ve eylemli bir doğaya sahiptirler. Perry Anderson'un ifadesiyle, ulusal kimlikler, olgusal olan ile ideal olanı, değişebilir olan ile ölümsüz olanı kaynaştıran şeylerdir (Şimşek- Ilgaz, 2007:194). Bu anlamda bireysel-toplumsal varoluşların, kültürel kimlikler yardımıyla demir attığı konumların, küreselleşme dalgasında ulusal kimlikler dolayımıyla, yeniden şekillenebileceğini söylemek mümkündür. Smith'in, "Milli Kimlik" adlı çalışmasında etnik ve kültürel kimliğin iç içe geçtiği görülür. Milleti- milliyetçiliği, ortaklaşa kültürel bir görüngü olarak ele alan Smith, kültürel kimliği inşa edilebilir olarak görse de, Hall'dan farklı olarak, kültürel kimliğin, ulusa süreklilik duygusu kazandırdığını, değişime direnç taşıdığını vurgular. Smith, kültürel kimliğin yenilenebilmesi adına, çok uzun zamana ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Smith için kültürel değişim, ancak; halkın ortak tarih tasarımı ve yine ortak kader algılayışında farklılıklara neden olan, bireysel travma yaratacak, gelişmeler sonucunda inşa edilmeye hazır hale gelebilir.

“Kolektif kültürel kimlik, bu kimliği oluşturan unsurların nesiller boyu sürmüş tekbiçimliliğine değil, halkın belli bir kültürel birimine dahil nesillerde varolan bir süreklilik duygusuna, bu birime ait tarihin eski devir ve olaylarının paylaşılmakta olan anılarına ve her bir neslin bu birim ve onun kültürünün kolektif kaderi hakkında taşıdığı tasarıma atıfta bulunmaktadır. O nedenle kültürel kimliklerde meydana gelen değişimlerden kasıt, nüfusun belli kültürel birimlerinin kolektif kaderlerine dair düşüncelerini, müşterek anılarını ve süreklilik duygusunu oluşturan kültürel unsurların aralarındaki temel örüntüsellüğün travmatik gelişmeler karşısında uğradığı bozulma derecesidir” (Smith, 2022:48).

Smith, “halkın belirli bir kültürel birimi” ifadesiyle ulusu kastetmekle birlikte, kültürün ulusa özgüllüğüne vurgu yapmaktadır. Ayrıca Smith, kültürel değişime yol açan olayların yarattığı insan ruhunu yaralayıcı etkilerin, ortak etniklik duygusunu- yerleşik etnik kimliği, yenilemekten ziyade, tahrif ettiğini belirtir. Düşünür bozucu kültürel değişimlere örnek olarak; savaşları, soykırımları, dini reformları ve göç hareketlerini gösterir (Smith:49). Özellikle göç olgusu, ulusun yerleşik unsurları tarafından sosyo-kültürel dönüşümleri beraberinde taşıyabilme riskinden ötürü, ulusal ve kültürel kimliklerin savunmacı tepilerini harekete geçirebilmektedirler. Milliyetçi tepkiler ile ifadesini bulan bu savunma mekanizması, bireyin varoluşsal koşullarını belirleyen, ulusal konumlanışının yeni bir yabancılaşma evresiyle yüzleşmesine neden olmuştur. Özellikle kontrolsüz dış göçler, bugün Batılı büyük devletlerin yollarına dikilen irili- ufaklı “sorun kaynağı” devletleri, halklarından bölüp parçalama, toplumsal memnuniyetsizliği körükleme bakımından güçsüzleştirmeye çabalamaktadırlar. Uluslararası göç hareketliliğiyle beraber rastlanılan söz konusu olgu, “stratejik göç mühendisliği” olarak adlandırılmaktadır (Özdağ, 2020). Kurduğu Zafer Partisi ile birlikte neden sürekli, Suriyeli sığınmacı ve kaçak sorununu kaşındığına ilişkin soruları, kitabının arka kapak yazısından yanıtlayan Özdağ, sözlerini şöyle sürdürüyor:

“...Suriyeli sığınmacılar üzerinden gerçekleştirilen etnik temizlik ve stratejik göç mühendisliği ile Suriye’nin kuzeyinde bir PKKistan yerleştirilerek Türkiye’nin bir iç savaşa sürüklenmek için örtülü bir istila ile demografik değişime uğrayışını benim dışında anlatan kimse yok. Üstelik emperyalizm, yerli işbirlikçileriyle birlikte Türk kamuoyunun Suriyeli sığınmacı-lar konusunda tepkisiz kalması ve konunun tartışılmasını engellemek için bir birinden farklı psikolojik operasyonlar ile Türk halkını ikna etmeye çalışıyor. Böyle bir ortamda da ben ısrarla ve sürekli olarak Suriyeli sığınmacılar üzerinden oynanmak istenen oyunu Türk halkına anlatıyorum ve bundan sonrada anlatmaya devam edeceğim. Çünkü bu çalışmalar sonucunda Türk Milleti’nin çok önemli bir bölümü zaten ülkesine dönmelerini talep ettiği Suriyeli sığınmacılar üzerinden emperyalizmin Türkiye’ye kurduğu tuza-

ğın büyüklüğünü anlamaya başladı” (Özdağ: Arka kapak)

Bauman, “Bireyselleşmiş Toplum” başlıklı çalışmasında, Sennet’te iç-yönelimli ve anti-siyaset olarak ele alınan bireyciliğin, kimilerince görüldüğü kadar uysal olmadığına dikkat çeker. Özellikle yabancı istilası ve dışlanma korkusu tarafından tetiklenen bireycilik, güvenlik ve özgürlük arasında seçim yapmak durumunda kalır. Bauman’a göre insanları kutuplaştıran şey, servet ve gelirleri değil, bireysellik haklarıdır. Düşünür, bireysellik hakkının içeriği ve kullanımı geliştirilirse dahi, yabancılara karşı ihtiyatlı yaklaşan siyasetlerin, tamamen ortadan kalkmayacağına odaklanmaktadır (Bauman, 2005:120). Bauman’dan hareketle ayrılmış (atomize olma) post-modern toplumlarda, bireyci bir hüviyet kazanan fakat güvenlik arayışına yönelmesi itibarıyla Senet’in, ileri sürdüğü gibi apolitik davranmaktan ziyade, milli meseleleri varoluş meselesi olarak kabul ettiklerinde, etkin siyasi özeneler olarak beliren bireysellik türleri, ittifak kurabilecekleri milliyetçi partilere eklenilebilmektedir.

Seçici tepkisellikleri siyasi parti tarafından ulusal meselelere yönlendirilen bu milliyetçi bireysellikler, ulusal bilinçleri gereği tıpkı çokluklar veya sınıflar gibi modern/post-modern siyasi özneler arasında var olmaya devam etmektedirler. Dolayısıyla post-modern kültür, her ne kadar tüm farklılıklara bir değer atfetse de, bireysel özgürlüğü, çokkültürlülüğü ve yersiz-yurtsuz çoklukları (göçmenleri) giderek kutuplaştırmacı bir tarzda tanımlaması sonucunda, yabancılık durumunun yarattığı karşıt öznel deneyimleri var kılmıştır. Sonuçta ulus bilinci, milliyetçiliğin yükselişinde somutlaşmıştır. Bu duruma Türkiye’nin siyasal hayatından örnek gösterilebilir. AKP iktidarı döneminde patlak veren Suriyeli sığınmacı- kaçak krizi, toplumun belirli kesimlerinde bir işgal edilmişlik hissi uyandırmıştır. Bu kesimde, Türk ulusal kimliğinin akıbeti hakkında, Suriye’den gelen ucuz işçi göçünün belirli sektörlerde, Türkleri işsiz bırakacağına dair endişeler oluşmuştur. Ayrıca, orta ve uzun vadede demografik yapının tamamen değişebileceğine, mültecilerin uyum sürecinde ortaya çıkacak ulusal güvenlik sorunlarına dair oluşan tehdit algısı, milli bir mesele (beka sorunu) olarak tercüme edilmiştir. Ülkede ulusal bilincin örgütleyici gücünü açığa çıkaran kaçak- sığınmacı meselesi, böylelikle ulusal kaygı seviyesi yüksek, geleneksel milliyetçiliğin temsil noktasında yetersiz kaldığı laik ve tepkisel bireyler üzerinde örgütleyici olmuştur. Zafer Partisi etrafında birleşen üniversite-lise çağındaki okullu gençler, beyaz yakalı kadınlar ve sağ sermaye, yeni ulusal konumlanış arayışına girmiştir.

3. Küresel Görecelik ve Ulusal Konumun Belirlenimi

Ulusal konum arayışı, küresel koordinat sisteminde yabancıların ve farklılığın, insanlık durumunun kırılğanlığının, belirsizliğinin cisimleş-

miş hali olarak gören bireysel varoluşlar için yaşam mücadelesi olarak algılanabilmektedir. Bauman, özgürlükle güvenlik arasındaki gerilimli ilişkinin yarattığı kutuplaşmadan doğan bireyciliğin, kökten kendini oluşturma ve kabul ettirme vaadinde bulunduğunu ama bunun hayata geçirilme noktasında, kat edilecek uzun bir yol bulunduğunu belirtir. Kuramcı, yolun sonunun, yabancılardan duyulan korkunun sona erişine çıkabileceği gibi, etnik temizlik, siyasetin kabileleştirilmesi ve insanların yaşadıkları ortamların Balkanlaştırılmasına da çıkabileceğini belirtir (Bauman:122).

Bu bağlamda, post-modern kimlik siyasetinin, küreselleşme süreçlerinin içinde sürekliliği veya geçiciliği tasdiklenecek olan ulusal konum, sadece bireysel aidiyetleri değil, milliyetçi siyasetin gücüyle kalıcılığını da belirleyecektir. Zira toplulukçu bir varoluş olan ulusla tikel varlığı tanımlayan bireyin kaderinin, birbirlerini içermleyen/ dışlayan konumlanışlar sonucunda belli olacağı düşünülmektedir. Bu ilişkiyi çokluk- teklik boyutuyla ele alan Akay'a göre, çokluk, tekil düşüncenin vazgeçilmezidir. Zira teklik, bireyin tek olmadığına işaret etmekten öte, ortaklaşa düzenlemelerin her daim var olduğunu ve bireyselliğin kişi olmaktan farklı evre olduğunu vurgular (Akay, 2004:15). Guattari ve Negri'den hareketle Akay, tekliğin yalıtık birey anlamına gelmediğini çünkü her bireyselliğin, ortaklaşa bireysellik olduğunu ileri sürer (Akay:174). Beck, bireyselleşmenin çelişkili bir toplumsallaşma süreci yarattığını belirtir. Geleneksel sabitleri ortadan kaldırarak, toplumsal tabakalaşmaların yerini alan bireysellikler, her ne kadar toplumsalı üreten yeni güç haline gelse de, bireysel varoluşları ifade eden yaşam tarzlarının ortak hale dönüşümü, standartlaşması ve kurumsallaşması, bireyselliğin kendisini kitle siyasetine açık hale getirmektedir (Beck, 2011:135-136).

3.1 Yeni Milliyetçi Durum

Nitekim ulusal bilinçle küresel bilinç arasında çatışmanın güncellenmesine neden olan küreselleşme konusunun, tartışmaya içerilmesini gerekmektedir. Örneğin geline nokta, Castells'in çalışmalarından hareketle, ulusal ve bireysel dönüşümü açıklayan bir tarihsel-siyasal ayırım yapılabilir. 20.Yüzyılın sonlarından itibaren, önceden geçerli olan ulus-devlet çağıının, sınıflı toplumun (işçi sınıfı, burjuva sınıfı gibi) ve üst anlatı mahiyetindeki ideolojilerin (sosyalizm, liberalizm ve faşizm) yerini, SSCB'nin yıkılışıyla birlikte, küreselleşme çağıının, ağ toplumunun ve sosyalizm, liberalizm, faşizm gibi ideolojileri, kapsayıcılığı itibarıyla aşan, bilgeselleşmenin (enformasyonalizmin) aldığı ileri sürülebilir.

Ne var ki milliyetçiliğin gücü verili zaman aralıklarında sönmülense dahi, küreselleşmenin hala milliyetçiliğin yerini alabilecek, bir karşı-gü-

dülenme yaratamaması, bu ideolojinin, modern çağlarda da söyleyeceği sözün tükenmediğini, nefesini gür şekilde Fransız Devrimi'nden çağcıl anlatisallığa yetiştirebildiğini göstermektedir. Yalnız milliyetçiliğin bu gücü, ideolojiyi birkaç yüzyıl daha taşıyamayacaktır. Günümüzde insanlığın etrafını saran yeni/ eski, saldırgan/ barışçıl milliyetçilikler, bu ideolojinin içinde de , “değişmeyen tek şeyin” yine değişim olacağını ortaya koyuyor. Bu meyanda genelde kendisini kalabalıklar üzerine yerleştirmeyi, tarihten örnek sunarken, “Ben yerine biz” diye söze başlayan milliyetçilik anlayışları, olanca arkaiklikleriyle uygun adım, aslında çöplükten başka bir şey olmayan, tarihin arşivine yürüyorlar. Türkiye’de MHP milliyetçiliği olarak varlığını hissettiren, işlevsiz- şuursuz- algısız milliyetçilik, partinin tarihsel kimliğini yitirme sorununu doğururken, çağ, topluluklardan- kalabalıklardan tikelliğe yani bireye evrimi şart koşuyor. Şu iyice anlaşılmalıdır ki, bugün tek bir bireyi yakalayamayan milliyetçiliğin ulusuna da, partisel tabanını oluşturan yığının da faydası olmayacaktır. Her şey küçülürken, seçmen kendisini kalabalıklar içine katıp varlığını yok sayan, ona kişisel değerini vermeyen, “Peki ben ne olacağım?” sorusuna, “Biz kurtulacağız” avadanlığıyla ve gayet yılışıkça yanıt sağlamaya çalışan milliyetçilikler yerlerini, “bireysel milliyetçiliğin” ayırdına varmış, sanki bir özel sektör kuruluşuymuşçasına, seçmenin beklentilerine tek tek seslenebilecek, yeni milliyetçiliklere bırakacaklardır.

Çoktan zombileşmiş olmasına karşın kendisini nefes alıyor, yaşıyor-muş zanneden gafil milliyetçi kuramcılara, tarih teşekkür ediyor. Yeni çağda birey tikel kimliğini keşfettikçe, tikel benliğine ulaşan partiye prim veriyor. Katıldığı kalabalığa rağmen, tikel bilişinin beklentilerine zerre zerre karşılık bulmaya çalışıyor. Destekleyicileri yaş alırken yaşlanan, modası geçmiş eski milliyetçiliklere, şarkıda belirtildiği üzere “Yani sen şimdi gitsen de olur/ Benim için farkedenden bir şey mi olur?” diye seslenen gençliği, Z kuşağını yanına çeken milliyetçilikler, küresel emperyalizme karşı, tehditkar üsluplarıyla karşı koymaya hazırlanıyorlar. Türkiye’de bu sürecin en ciddi karşılığı, uzun yıllar çatışan milliyetçilerle ulusalcıların, bazı partilerde kaynaşp bir araya gelmeleri şeklinde hissediliyor.

3.2 Muhafazakar Tökezleme

Öte yandan Anderson’un basın ve matbaanın gelişmesine bağlı olarak, hayal edilmeye başlayan cemaatleri, küreselleşen teknolojiyle birlikte uluslararası bir boyut kazanarak sanal cemaatleri milliyetçi siyasetin gündemine taşımıştır. Castells’in vurguladığı gibi, internet (sanalağ) ağıyla kuşatılan dünyada, bilgi (enformasyon) bütün insani faaliyetlerin ayrılmaz parçası olduğundan, gelişen sosyal medya kürsüleri (platform), anlık haber kaynakları (flashmobs) bireysel ortaklaşa varoluşu şekillendirme konusunda, önemli belirleyiciler haline gelmişlerdir (Castells, 2008:89).

Yaygınlaşan iletişim teknolojisiyle, bireyler dünyadaki gelişmelerden anında haberdar olarak, küresel kamuoyunun parçası haline gelmektedirler. Küreselleşen internet ağı, bilginin çarpıtılması (dezenformasyonu) tehdidini beraberinde getirdiği gibi dünyanın farklı noktalarındaki bireylerin politik bilinçlerini, duyarlı- örgütlü kılabilmektedir. Modern sanayi toplumunda kültür endüstrisinin güdümünde yaşanan bireyselleşme, yeniden icat edilerek özgürlüğün yerine geçen, ben-merkezci bir serbestlik ile donatılmaktadır. Fakat bu ben-merkezcilik salt bireycilikle değil, bireylerin kendi kimliklerini inşa eden kadın hareketleri, çevre hareketleri, göç duyarlılığı gibi konularda örgütlenmeyle sonuçlanmıştır. Modernliğin cemiyetinin bu anlamdaki dönüşümü, sınıf bilincine veya ulusal meselelere dayalı örgütlenmelerin de, güncellenmesine neden olmuştur.

Cemiyetin yok oluşu küresel bir ittifakın doğumunu beraberinde getirmiştir. Küreselleşen bireysellik, her kültüre göre belirli düzeyde farklılıklar içerebilmektedir. Yine de bireylerin sürekli olarak değişiklik gösteren yaşam politikaları, çeşitli toplumsal hareketlere geçici olarak eklenerek, bireyselliğin düzensiz siyasi güç haline gelmesini sağlamaktadır. Bu düzensiz siyasi özneler, bilgi toplumunda bilginin çarpıtılmasıyla içiçe geçerek, halkların milliyetçi ideolojilerden tamamen arınmasını engelliyorlar. Sorun cemaatçi yapıları ülküleştiren dinsel ideolojiye yayılıyor.

Ülkemizde adı konmamış hakim parti sistemini baskılayan iri İslamcı partinin elinde güvenilebileceği, “dinin birleştiriciliği” silahı kalmış görünse bile, cemaatin siyasal yanı hızla çatırıyor. Artık Başakent’in muhafazakar-mütedeyyinleri, Fatih’teki eski geleneksel kardeşleriyle arasına mesafe koyuyor. Çorum’un Alevi/Sünni farklılığı doğrultusunda biçimlendirilen merkez caddesinde, geleneksel İslamcı kardeşlerini hayli “gerici” belki “sıkıcı” bulan yeni nesil varsıl İslamcılar, durumu iyice İslamcı öğrenciler, evlerini caddenin Alevi ağırlıklı bölümünden satın alıyor/kiralıyorlar. İslamcı çılgın “bekarlığa veda partileri”, her şeyin alkolsüzü-helalinin tüketildiği niteliklerine karşın, en az laik partiler kadar hareketli geçebiliyor. Yoksulların hizmetkarı olan, gözeten İslam dini, 20 senedir yavaş yavaş, “Allah yoksulları hala sever/esirger ama zenginleri daha çok sever” dinine evrilirken, müslümanların tektip kardeşliğine dayanan cemaatçi AKP, keskinleşen bireysel talepleri karşılamada zorlanıyor. Ankara Demetevler’de artan “muhafazakar Sünni” yerleşimci sayısı, siyasal İslam’ın “yetememe-yetişememe” sorununun dışı vurumuyla açıklanabilir mi?

Şu ana dek, “farklıları görmeyerek kabullenme”, eylemsizliğiyle yeni çağın tehdidinden arınmaya çalışan iktidar partisi, kendisine benzer yol izleyen Avrupalı muhafazakar partilerin yerlerini, eninde sonunda sol partilere bırakmasını endişeyle izliyor. Üstelik iktidar partisi, bireysel taleplerin karşılanmasına niyetlenmek ya da kalıcılık kazanan eğitim

sorunu gibi temel çelişkilerine karşı, dönemsel (konjonktürel) çözümler üretmekle sınırlı çizgisini değiştirmiyor/ değiştiremiyor. O da çıkarı MHP-BBP- Hüdapar gibi birbiriyle çelişen, hatta yanyana gelmeleri dahi siyasal açıdan sakıncalı benzemezleri yanına takarak, iktidar krizini derinleştiriyor. Bir zamanlar oy aldığı kesimin olası tüm “itilmişliğini/ezikliğini” ortadan kaldırılabilen Erdoğan iktidarlara, kendi varoluşunu ulusal bir tehdide çevirmekten öteye geçemiyor. İktidar bloğu muhafazakârların artarak çeşitlenen taleplerine hizmet üretmekten o kadar uzak ki, Cumhurbaşkanı’nı koşturduğunda oturtan zımnî koalisyonun üyeleri, kendi aralarında bayram tebrikinde bile yanyana gelip, bayramlaşmıyorlar. İşte Gramsci’nin bahsettiği AKP’yle ortaklarının örgensel krizleri (organik) böyle başladı, sürüyor, engellenebilecek gibi de görünmüyor.

Sonuç: Bitirirken...

Küreselleşme olgusunun yarattığı sorunlar, birbiriyle çelişen iki yaklaşım temelinde ele alınabilir. Bunlardan ilki, küreselleşmenin nihai evresine ulaştığını varsayan veya bu evreyi kaçınılmaz olarak gören kültürel türdeşlik yaklaşımıdır. Bu yaklaşım küresel kültür sorunlarını, kitle kültürü ve popüler kültür gibi kavramlar ile açıklamaktadır. Diğer yaklaşım ise, küreselleşmeyle farklılıkların kalıcı ve meşru hale geleceğini savunan çokkültürlülük yaklaşımıdır (Akdemir, 2005:45). Robertson’a göre bu karşılıklı bağımlılık durumu, küresel bütünleşme tezleri için güçlü tezler oluşturmuştur. Fakat kuramcı, dünya düzeni imgesini Tönnies’in cemaat ve cemiyet kavramsallaştırmalarının evrenselleştirilmesinden hareketle, daha gerçekçi bir şekilde açıklanabileceğini varsayar. Düşünceye göre, dünya düzeni imgesinin, küresel topluluk (gemeinschaft) ve küresel toplum (gesellschaft) şeklinde bir dizi kapalı veya açık toplumlardan oluşan, bir sistem olarak ele alınması daha gerçekçidir. Robertson’a göre, Batı ve Doğu modernleşmesi arasındaki eşitsiz gelişimin, ulusal yapıların belirleyiciliğini korumakta kararlı oluşu (Covid-19 Salgınında DSÖ’nün yetersizliği ve otoriter ulus-devletlerin sert tedbirler ile süreci daha başarılı şekilde götürmesi, göçlerin ulusçu tepkilere yol açması vb.), göz önünde bulundurulduğunda, tek tip dünya tasarımının, fizikötesi sayıtlardan biri olduğunu iddia eder. Robertson, bu küresel topluluk düzeninin, her ne kadar devletlerin arasındaki kültürel ve siyasi sınır mücadelelerini ortadan kaldırmasa da, sınırlandırılmış toplumun yarattığı tatminkarlığın sosyal anlamda, özgün ulusal bireyselliklere yaşam alanı tanıyacağını savunur.

Böylece, kapitalist bireycilik yerini, toplumsal/ulusal kaygılar barındıran bireyselliklere bırakacağı gibi, küreselleşmenin yarattığı toplum içi çatışmalar da azalacaktır. Robertson diğer seçenek olarak gördüğü küresel toplum düzeninin ise, aralarında önemli ölçüde kültürel mübadele bulunan açık toplumlardan oluştuğunu belirtir (Robertson, 1999:131-135).

Robertson'un bu modeli, küreselleşme süreçlerine yönelik yaygın kabulü barındırsa da, düşünür, bu süreci postmodern görecelik dozunun arttığı bir evre olarak görerek, farklı yorumlara imkan tanımaktadır.

Robertson'un göreceleşmiş kendilikler olarak tanımladığı küresel kültür, kargaşayı andırıyor gibi dursa da, ulusçuluğun bireysellikler içinde yaşamasına olanak sağlamaktadır. (Robertson, 1999:171). Küreselleşmenin arttırdığı görecelik, post-modernizmin, tüm üst anlatıların reddiyesinden farklı olarak, ideolojilerin bireysellikler düzeyinde yaşanmasında da değişiklikler yaratmaktadır. Kitle ideolojileri geleneksel içeriklerini güncellemese de, göreceliğin sonucu olarak bireyselleştirilmekte ve gerekli görüldüğü takdirde eylemsel anlarında benimsenebilmektedir. Örneğin yaşamının olağan akışı içinde milliyetçi siyasete ilgi duymayan bireyler, milliyetçi bir partinin sadece göçmen politikasını bireysel varoluşlarıyla ilişkilendirerek, bu partinin destekçisi olabilmektedirler. Bu bireysel göreceli tutumların küreselleşmesi, Robertson'un küreselleşme anlayışını oluşturmaktadır. Robertson'un dikkat çektiği üzere, küresel kültür tek tip bir kültürün evrenselleşmesinden ziyade, görecelileştirerek eşitlemeyi ifade eder (Robertson, 1999:214).

Sonuç itibarıyla küreselleşme, görecelik ile farklılıkları pekiştirse bile bireysel ve toplumsal varoluşun koşulu olan hem ulusal hem bireysel kimliklerin sürekliliğini tehdit ederek, ulus-devlet yapısının, ulus bilincinin istikrarı üzerinde etkili olmaktadır (Nar, 2019:76). Küreselleşen kültürle bireysellik kültürü arasındaki çatışma-uzlaşmalar, bireylerin ulusal konumunu yersiz yurtsuz kılabilir. Bu gelişmeler aynı zamanda ulus bilincini bireyselleştirip, kişiye özgü hale getirmektedir. Böylelikle kitleleri örgütleyerek milliyetçi ideolojileri temsil eden partiler, giderek gerekliliklerini kaybetmektedir. Fakat milliyetçilik, bireylerin ulus bilincine bir hayat siyaseti olarak sızarak küresel akışlar içinde, bireyin kişisel tikel konumlanışını tayin edebilmektedir. Bu ölçekte faaliyet gösteren milliyetçiliğin içeriği itibarıyla düşünce, duygu ve ideolojik açıdan ağır basan yönü hakkında, yeni tartışmalar gündeme gelecektir. Milliyetçiliğin bir tür sağduyu siyasetine dönüşümü, tozduman olmuş toplumsal yapıda, çıkış yolunu öğretilmeye muktedir yapısını imleyecektir. Yani çağdaş milliyetçilik üzerine küresel bazda yürüyen küreselleşmenin taarruzunu, diğer mantıklı milliyetçiliklerle birleşerek, yine küresel bazda karşılayabilecektir. Aksi takdirde tıpkı Yugoslavya, Irak, Suriye'de olduğu gibi diğer milliyetçi-ulusal hareketlilikler de, küresel dünyanın egemenlerince tek tek yutulmaktan kurtulamayacaklardır. Bu anlamda milliyetçiliğin toplumsal basireti (sağduyu) simgeleyen bir akıl- mantık- irade savaşımına dönüşmesi, eski romantik özelliğinden sıyrılması lazımdır.

KAYNAKÇA:

- Akay, A. (2004). *Tekil Düşünce*, Bağlam: Ankara.
- Arslan, M. (2010). “Ziya Gökalp’te Kültür ve Uygarlık Anlayışı”, Cilt:3, Sayı:10, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, İstanbul Üniversitesi: İstanbul.
- Akdemir, A. M. (2004). “Küreselleşme ve Kültürel Kimlik Sorunu”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, Atatürk Üniversitesi: Erzurum.
- Anderson, B. (1993). *Hayali Cemaatler “Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Metis: İstanbul.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*, Ayrıntı: İstanbul.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu- Başka Bir Modernliğe Doğru*, İthaki: İstanbul.
- Castells, M. (2008). *Kimliğin Gücü Enformasyon Çağı-Ekonomi Toplum ve Kültür*, Bilgi Üniversitesi: İstanbul.
- Çoban, M. (2012). “Milliyetçilik Teorileri”, *Türk Yurdu Dergisi*, Sayı:295, Türk Ocakları: Ankara.
- Dalbay, R.S. (2024). “Kültürel Kimlik Kavramı ve Kimliğin Tanımlanmasında Temel Yaklaşımlar”, Sayı:49, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi: Isparta.
- Eagleton, T. (2024). *Kültür*, Tellekt: İstanbul.
- Elias, N. (2017). *Uygarlık Süreci Cilt-1*, İletişim: İstanbul.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*, Hil Yayınları: İstanbul
- Geertz, C. (2020). *Kültürlerin Yorumlanması*, Dergah: İstanbul.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün Esasları*, Milli Eğitim: Ankara.
- Giddens, A. (2014). *Modernite ve Bireysel-Kimlik*, Say: İstanbul.
- Güvenç, B. (1984). *İnsan ve Kültür*, Remzi: İstanbul.
- Hobsbawm, E.- Ranger, E. (2022). *Geleneğin İcadı*, Agora: İstanbul
- Hobsbawm, E.J. (1995). *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, Ayrıntı: İstanbul.
- Hofstede, G.- Hofstede, G.J.- Minkov, M. (2022). Kültür ve Örgüt- Kültürlerarası İş Birliği ve Hayatta Kalmada Önemi, Nobel Ankara.
- Hüseyinova, N. (2020). “Ziya Gökalp Düşüncesinde Kültür ve Uygarlık Sorunu”, Cilt:4, Sayı:3, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, Batman Üniversitesi: Batman.
- Nar, M. Ş. (2019). “Kültürel Kimlik Sorunsalı: Görecelik Mi, Evrenselcilik Mi? Yoksa Uzlaşma mı?”, *Antropoloji Dergisi*, Sayı:37, Ankara Üniversitesi: Ankara.
- Özdağ, Ü. (2020), *Stratejik Göç Mühendisliği*, Kripto: Ankara.
- Özdoyran, G. (2020). “Stuart Hall, Totem-Nesnesiz Kimlikler ve Hayali/İmgesel Temsiller”, *TRT Akademi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:10, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu: Ankara.
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, Bilim ve

Sanat: Ankara.

Rocker, R. (2019). *Milliyetçilik ve Kültür*, Kaos: İstanbul.

Savrun, E. (2019). “Modern Milliyetçilik”, *Milliyetçilik Tipolojileri*, Nobel: Ankara.

Sennet, R. (2020). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Ayrıntı: İstanbul.

Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür*, Metis: İstanbul.

Smith, A. (1994). *Milli Kimlik*, İletişim: İstanbul.

Şimşek, U. & Ilgaz, S. (2007). “Küreselleşme ve Ulusal Kimlik”, Cilt:9, Sayı:1, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Atatürk Üniversitesi: Erzurum.

Bölüm 2

POLONYA VE TÜRKİYE YEREL YÖNETİM SİSTEMLERİNİN ÖZERKLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Hakan YAŞ¹

1 - Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Havsa MYO Maliye Programı, orcid.org/0000-0001-6686-1899

Giriş

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda imzası bulunan Polonya Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler, NATO, OECD, AGİT, Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlara ortak üyelikleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, iki ülke bir dizi tarihi, idari ve siyasi farklılıklar da barındırmaktadır. Her iki devlet de şeklen üniterdir ve yönetim biçimi olarak demokrasiyi benimsemişlerdir (Constitution of Poland, 1997; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982). Polonya 1993 yılında Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı imzalamış ve 1994 yılında Şart'ın hükümlerini yürürlüğe koymuşken, Türkiye 1988 yılında imzalamış olduğu Şartı 1993 yılında yürürlüğe sokmuştur (CoE, 2025). Ancak, Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen Yerel Özerklik Endeksi (LAI) verileri, bu iki ülkenin yerel özerklik konusunda oldukça zıt yaklaşımlara sahip olduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır (Ladner vd., 2022). Polonya, Avrupa ortalamasının üzerinde bir özerk yerel yönetim sistemine sahipken, Türkiye belirgin şekilde daha merkezîyetçi bir yapıyı sürdürmekte ve Avrupa ortalamasının altında yer almaktadır (Ladner vd., 2022).

Bu çalışmanın amacı Polonya ve Türkiye yerel yönetim sistemlerinin, Avrupa Komisyonu Yerel Yönetimler Özerklik Endeksi tarafından açıklanan özerklik değişkenleri çerçevesinde karşılaştırılmasıdır. Bu amaca yönelik olarak, yöntem olarak literatür taramasıyla birlikte retrospektif bir yaklaşımla söz konusu Endeks incelenecektir. Yerel özerkliğin betimlenmesinin ardından hem Polonya hem de Türkiye yerel yönetim sisteminin genel hatlarına değinilecektir. Sistemlerin genel özelliklerinin belirlenmesinin ardından, söz konusu Endeks kıstasları temelinde iki devletin yerel yönetim sistemi, özerklikleri bakımından karşılaştırılacaktır.

Yerel Özerkliğe Dair

Yerel özerklik, iyi yönetişimin temel bir unsuru olarak kabul edilmekte ve devletin en alt birimlerinde daha etkili ve verimli bir yönetim elde etmenin temel bir aracı olarak görülmektedir (Ladner vd., 2015; Ladner vd., 2022). Yerel özerklik kavramı biri merkezî hükümetin kontrolünden “ayrı olma özgürlüğü” ve diğeri yerel çıkarları gerçekleştirmek için “harekete geçme serbestisi” (Bastianen, 2025; Kusiak, t.y.) olmak üzere iki temel boyutu içermektedir. Yönetimsel temeline bakıldığında özerklik hem yerel yönetimlerin unsurlarından biri hem de yerel yönetimlerin dayandığı bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan yerel özerklik yerel yönetimlerin yönetimsel faaliyetlerini kendi karar organlarının aldığı kararlar doğrultusunda yerine getirebilmelerini, merkezî yönetim örgütünün dışında bir tüzel kişiliğine sahip olmalarını, yerel

kamusal mal ve hizmet üretimini gerçekleştirmede kendi mali kaynaklarına sahip olabilmelerini ve karar organlarının seçmenlerin oylarıyla belirleyebilmelerini gerektirmektedir (Eryılmaz, 2017, ss. 167-170; Keleş, 2000, s. 49). Bu, yerel yönetimlerin hem kendi topluluklarının özgün ihtiyaçlarına yanıt verebilmesini hem de ulusal siyasi sistem içinde anlamlı bir aktör olabilmesini sağlamaktadır.

Bu çalışmanın analitik çerçevesini oluşturan Yerel Özerklik Endeksi (LAI), yerel özerkliği “kendi kendini yönetme” (*self-rule*) ve “etkileşimli kural” (*interactive rule*) unsurlarını birleştiren çok boyutlu bir olgu olarak ele almaktadır (Ladner vd., 2022; Université de Lausanne, 2022). Bu endeks, yerel yönetimlerin özerklik düzeyini öz yönetim (*self-rule*) ve etkileşimli yönetim (*interactive rule*) olmak üzere iki boyutuna altında toplanmış bir dizi değişken aracılığıyla nesnel olarak ölçmeyi ve karşılaştırmayı mümkün kılmaktadır. Polonya ve Türkiye’nin karşılaştırılması, her iki devletin de üniter bir yapıya sahip olmasına rağmen, yerel özerkliğe ilişkin temel mevzuat ve pratiklerinin ne derece farklı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Polonya, 1990 sonrası reformlarla hizmette yerellik (*subsidiarity*) ilkesine dayalı, adem-i merkeziyetçi bir yapı kurarken (Kusiak, 2024; Kılıçaslan, 2017; Constitution of Poland, 1997); Türkiye, anayasal olarak “idari vesayet” ilkesiyle tanımlanan ve “yönetimde birliği” önceliklendiren merkeziyetçi geleneğini sürdürmektedir (Belediye Kanunu, 2005; Gözler, 2009; Venice Commission, 2020).

Bu doğrultuda öncelikle Polonya’nın yerel yönetim sistemi, ardından Türkiye’nin yerel yönetim sistemi ana hatları itibarıyla sunulacak; sonrasında Yerel Yönetimler Özerklik Endeksi bağlamında her iki ülkenin yerel yönetim sistemleri karşılaştırılacaktır.

Polonya Yerel Yönetim Sistemi

Polonya’nın mevcut yerel yönetim sistemi, 1989’da komünizmin sona ermesinin ardından, merkeziyetçi sistemi bilinçli bir şekilde tasfiye etme ve yerel düzeyde demokrasiyi güçlendirme amacıyla gerçekleştirilen köklü reformlara dayanmaktadır (Kusiak, 2024; Swacha & Wojnicki, 2021). Bu süreç, bir “büyük patlama” yaklaşımı olarak nitelendirilmiş ve iki ana aşamada gerçekleşmiştir: 1990’da temel birim olan *gmina*’nın (belediye) yeniden kurulması ve 1999’da *poviat* (il) ve *voyvodalık* (ilçe) kademelerinin eklenmesiyle üç katmanlı yapının tamamlanması (Kılıçaslan, 2017; Swacha & Wojnicki, 2021; Levitas, 2017; Podgórnjak-Krzykacz, 2021).

Bu yapının temeli, 1997 Polonya Anayasası ile sağlam bir şekilde güvence altına alınmıştır (Constitution of Poland, 1997; Kılıçaslan, 2017). Anayasa, yerel özyönetimi (*samorząd*) kamu gücünün kullanımına katılan bir topluluk olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte yerel yöne-

timlere tüzel kişilik ve mülkiyet hakkı tanınmış olup, bu hakların mahkemeler tarafından korunacağı da anayasal güvence altına alınmıştır (Constitution of Poland, 1997; Congress of Local and Regional Authorities, 2019). Daha da önemlisi, başka bir birime devredilmemiş tüm görevlerin temel birim olan *gmina* tarafından yerine getirileceği anayasa tarafından belirtilerek hizmette yerellik ilkesi anayasal bir norm haline getirilmiştir (Constitution of Poland, 1997; Kılıçaslan, 2017). Ayrıca, yerel yönetimlere görevleriyle orantılı mali kaynak sağlanacağı ve yerel vergi oranlarını belirleme hakkına sahip olacakları da anayasal güvence altındadır (Constitution of Poland, 1997).

1990 tarihli Gmina Yerel Yönetim Kanununa göre her *gmina* temel yerel yönetim birimi olarak hizmet vermektedir ve eğitim, toplu taşıma, polis, toplumsal hizmetler ve kentsel planlama gibi yerel konularda karar alma konusunda önemli bir özerkliğe sahiptir. Belediye başkanlarının ve yerel yöneticilerin rolü, yerel yönetimlerin yönünü ve kültürünü şekillendirmede kritik öneme sahiptir. Yerel yönetim mevzuatı yerel hizmetlerin sürdürülmesi ve toplum projelerinin desteklenmesi için hayati önem taşıyan vergi ve yerel harçların idaresi de dahil olmak üzere belediyelerin mali planlama yapmasına olanak tanımaktadır (Podgórnjak-Krzykacz, 2021).

Kırsal alanlardaki belediyeler de kendilerine özgü yönetim özellikleri sergileyebilmektedir. Kırsal belediyelerin icrai organı olan köy muhtarı (*sołtys*) gibi yerel yöneticiler, özellikle idari yönetimin uzun bir geçmişe sahip olduğu kırsal alanlarda, topluluk çıkarlarının temsil edilmesinde önemli roller oynamaktadır. Köy fonu (*fundusz sołecki*), köy sakinlerinin yerel kalkınma kararlarına aktif olarak katılmalarını sağlayarak belediye yönetişimine topluluk katılımını artırmaktadır (Jarosz, 2023).

İster kentsel ister kırsal alandaki belediyeler olsun, her iki türün de başka ve meclis olmak üzere ikili bir yapılanması bulunmaktadır. Başkan yürütme organı iken meclis ise karar ve denetim organıdır. Dört yıllık bir dönem için seçilen meclis bütçeyi onaylamak, borçlanmaya karar vermek, imar planlarını kabul etmek gibi temel görevlerle donatılmıştır. Başkan da dört yıllığına halk tarafından seçilmekte olup, beldenin niteliğine göre farklı adlar alabilmektedir. Kırsal alan belediyelerinde *wójt*, kent ve belde belediyelerinde *burmistrz* ve nüfusu 100.000'in üzerindeki büyükşehirlerde ise *prezydent miasta* adını almaktadır (CoE, t.y.; Lackowska, 2018; OECD, 2020).

Polonya'daki belediyeler de politika uygulamalarında, özellikle de kaniya dayalı uygulamalar konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Kentsel dönüşümle ilgili olanlar gibi bazı düzenlemeler değerlendirmeleri

zorunlu kılarken, birçok belediye bu uygulamaları kurumsallaştırmakta zorlanmakta ve bu da kamu yönetiminde tutarsızlıklara yol açmaktadır (Kupiec & Wrońska, 2024). Polonya belediyeleri, diğer Avrupa ülkelerine kıyasla özerklik açısından üst sıralarda yer almaktadır; ancak, son zamanlarda hafif bir merkezileşme eğilimine işaret eden ve operasyonel bağımsızlıkları konusunda endişeleri artıran eğilimler vardır (Podgórnjak-Krzykacz, 2021).

Merkezi yönetimin denetimi, bölgedeki temsilcisi olan *voyvoda* (vali) aracılığıyla yapılır, ancak bu denetim anayasal olarak sadece hukuka uygunluk kriteriyle sınırlandırılmıştır (Committee of the Regions, t.y.-a; Congress of Local and Regional Authorities, 2019). Son yıllarda, özellikle 2015-2023 arasındaki Hukuk ve Adalet (PiS) hükümeti döneminde, bazı yetkilerin merkezileştirilmesi ve denetimin siyasi amaçlarla kullanılması gibi yerel özerkliği aşındırma eğilimleri gözlemlenmiştir (Kusiak, 2024; Bertelsmann Stiftung, 2022; Raekulesza, 2017; Becker&Jäger, 2021; Congress of Local and Regional Authorities, 2019).

Türkiye Yerel Yönetim Sistemi

Türkiye’de yerel yönetimler, kökleri Osmanlı’nın son dönemlerindeki Tanzimat Dönemi’ne dayanan ve Cumhuriyetin “bölünmez bütünlüğü” ilkesiyle pekiştirilen güçlü bir merkeziyetçi gelenek içinde faaliyet gösterir (Gözler, 2009). 1982 Anayasası’nın 127’nci maddesi, bu yapının temelini oluşturur. Madde, yerel yönetimleri tanımlarken, merkezi idarenin onlar üzerinde “idari vesayet” yetkisine sahip olduğunu açıkça belirtir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982; Venice Commission, 2020). Bu vesayet yetkisi, merkez tarafından atanan valiler ve kaymakamlar aracılığıyla kullanılmaktadır ve yerel yönetimler üzerinde sürekli bir denetim mekanizması kurmaktadır (Committee of the Regions, t.y.-b; Polatoğlu, 2000).

Türkiye’de yerel yönetim birimleri il özel idaresi, belediye ve köydür. Büyük yerleşim merkezleri için ise büyükşehir belediyeleri kurulmuştur. Büyükşehir belediyelerinin oluşturulabilmesi için o ilin nüfusunun 750.000 ve üzeri kişinin ikamet etmesi gerekmektedir. Bu birimlerin organları Avrupa ve Dünya’nın genelinden farklı olarak başkan, meclis ve encümen şeklinde üçlü bir yapılanmaya sahiptir. Endeks incelemesinde esas alınan belediye birimi açısından başkan icrai organ, meclis genel karar organı ve encümen icrai yetkilere sahip karar organıdır. Gerek başkan gerekse meclis üyeleri halk tarafından beş yıllığına seçilmektedir. Büyükşehir belediyeleri de aynı şekilde yapılanmış olup, seçim dönemi yerel yönetim genel seçim dönemiyle aynıdır. Karar organı olan meclis, tıpkı Polonya belediyelerinde olduğu gibi, genel yetkili olup encümen üye

seçimi, borçlanma, bütçeyi onaylama ve imar planları hakkında karar alma türünden yetkilerle donatılmıştır. Meclislerin aldığı kararlardan bir kısmı ise ilgisine göre İçişleri Bakanlığı veya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın uygun görüşünü gerektirecek şekilde idari vesayete tabi olabilmektedir.

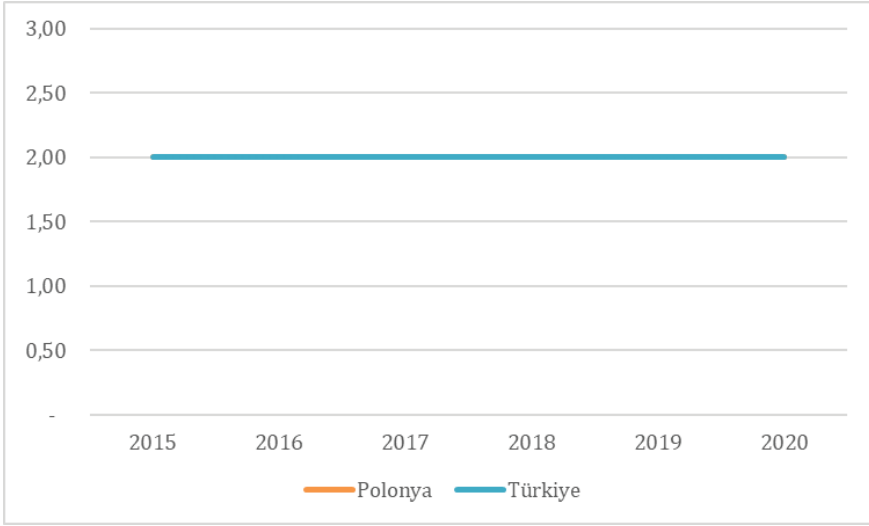
2004 ve 2005 yıllarında yapılan reformlarla idari vesayetin ağırlığı azaltılarak özerklik artırılmaya çalışılmış, görev alanları genişletilmiş ve gelirleri artırılmıştır. Ancak, 2012'de çıkarılan 6360 sayılı Kanun ve özellikle 2016 sonrası kanun hükmünde kararnamelerle (KHK) getirilen ve kamuoyunda *kayyum* atama olarak bilinen görevlendirme uygulaması, bu özerkliği ciddi şekilde sınırlandırmış ve merkezî kontrolü oldukça uç noktalara taşımıştır. 2004 ve 2005 yıllarındaki reformlara rağmen, Tanzimat Dönemi'nden itibaren hâkim olan merkezîyetçiliğin etkileri bu bakımdan son yıllarda ağırlaşmış bulunmaktadır. İleriki bölümde görülebileceği üzere, söz konusu tutum ve gelişmeler sonucunda Türkiye'nin elde ettiği özerklik puanı hem Endeks tarafından incelenen ülkelerin ortalama puanından hem de benzer bir kamu yönetimine sahip ülkelerin puanından oldukça aşağıdadır.

Yerel Yönetimler Özerklik Endeksi Bağlamında Polonya ve Türkiye'nin Yerel Yönetim Sistemlerinin Özerkliklerinin Karşılaştırılması

Bu bölümde, Polonya ve Türkiye'nin yerel yönetim sistemleri, Yerel Özerklik Endeksi'nin (LAI) temel aldığı 11 değişken üzerinden karşılaştırılacaktır. Bu 11 değişkenin ilk sekizi öz yönetim boyutu, kalan üçü ise etkileşimli yönetim boyutunun altında toplanmaktadır. Öncelikle öz yönetim (self-rule) boyutunun değişkenleri, ardından etkileşimli yönetim (interactive rule) boyutunun değişkenlerine yer verilecektir.

Kurumsal Derinlik

Öz yönetim boyutu altındaki bu ilk değişken, yerel yönetimlerin resmi olarak ne ölçüde özerk olduğunu ve üstlenmek istedikleri görevleri seçme serbestliğini ölçmektedir. Polonya Anayasası'nın 163'üncü maddesi, başka bir yönetim kademesine verilmemiş tüm görevlerin temel yerel yönetim birimi olan *gminaya* ait olduğunu belirterek “artık yetki” (residual competencies) ilkesini tanıır (Constitution of Poland, 1997; Kılıçaslan, 2017). Bu, Polonya yerel yönetimlerine yeni görevler üstlenme konusunda tam serbesti tanımakta ve bu değişkende en yüksek puanı almalarını sağlamaktadır. Türkiye'de ise 5393 sayılı Belediye Kanunu, belediyelere yerel ortak nitelikteki gereksinimlerini karşılamak amacıyla çok geniş görevler sunmakta; ancak, bu görevler kanunla önceden tanımlanmış bulunmaktadır (Belediye Kanunu, 2005). Belediyeler bu görevler arasından seçim yapabilmekteyse de Polonya'daki gibi “artık yetki” ilkesine sahip değildirler.

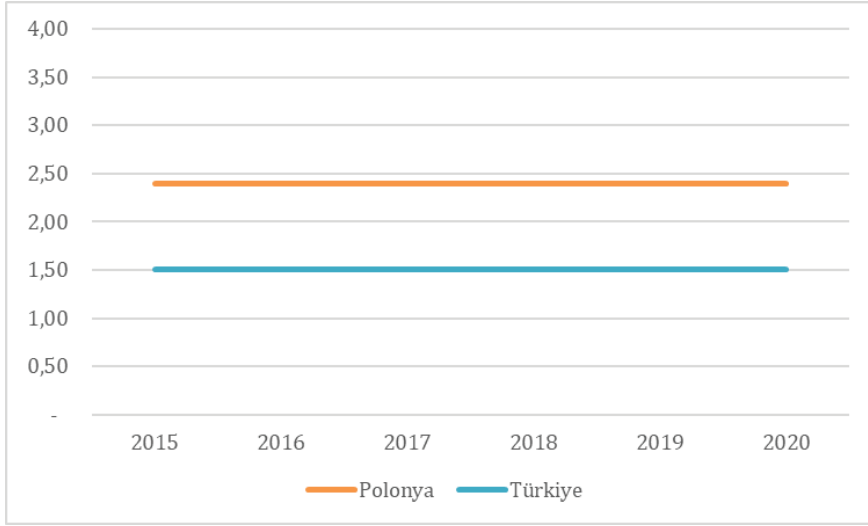

Şekil 1: Kurumsal Derinlik Puanları

Şekil 1’de yer alan kurumsal derinlik puanlarına dayalı karşılaştırmada hem Polonya hem de Türkiye’nin eşit puan aldığı görülmektedir. İncelenen dönemde her iki ülkenin puanında da herhangi bir değişiklik olmamıştır. Her iki ülkenin yerel yönetimleri kendilerine önceden belirlenmiş olan görevler bütününün geniş bir kapsamı içerisinde seçim yapabilmektedirler.

Politika Kapsamı

Bu değişken, yerel yönetimlerin eğitim, sağlık, sosyal yardım, imar gibi alanlarda hangi görevlerden sorumlu olduğunu ölçmektedir. Polonya yerel yönetimlerinin görevleri hizmette yerellik ilkesine uygun olarak üç kademe (*gmina, powiat, voyvodalık*) arasında net bir şekilde dağıtılmıştır (Committee of the Regions, t.y.-a). *Gminalar* temel eğitim ve sağlık hizmetlerinden sorumluyken, *powiatlar* ortaöğretim ve hastanelerden, *voyvodalıklar* ise bölgesel kalkınma ve özel sağlık hizmetlerinden sorumludur (Committee of the Regions, t.y.-a; Kılıçaslan, 2017). Türkiye’de belediyelere kanunla eğitim ve sağlık tesisleri açma gibi geniş yetkiler verilmiş olsa da (Belediye Kanunu, 2005), bu hizmetlerin sunumu pratikte büyük ölçüde ilgili bakanlıkların kontrolü ve koordinasyonu altındadır. Bu durum, Türkiye’nin politika kapsamı özerkliğini uygulamada sınırlandırmaktadır.

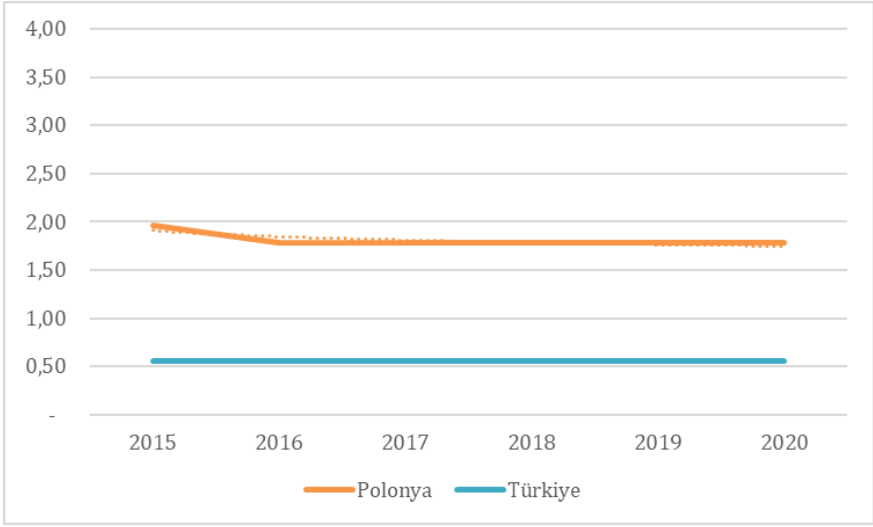

Şekil 2: *Politika Kapsamı Puanları*

Politika kapsamı değişkeni bakımından Polonya ve Türkiye farklılaşmaktadır. Türkiye’den farklı olarak polis teşkilâtı ve sağlık hizmetlerinin ağırlıklı olarak Polonya’da yerel yönetimler tarafından yerine getiriliyor olması bu farkın temel nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu hizmetler Türkiye örneğinde yerel yönetimlerin değil, doğrudan merkezi yönetimin sunmakta olduğu mal ve hizmetler arasında yer almaktadır.

Etkili Siyasi Takdir Yetkisi

Bu değişken, yerel yönetimlerin kendilerine verilen görevler hakkında nihai karar alıp uygulayabilme gücünü ifade etmekte olduğundan, politika kapsamından ayrılmaktadır. Etkili siyasi takdir yetkisi iki ülke arasındaki en keskin farklardan biridir. Polonya’da yerel yönetimler, anayasal güvenceler ve hukuka uygunluk denetimi sayesinde, üstlendikleri görevlerin nasıl yerine getirileceği konusunda önemli bir karar alma özgürlüğüne sahiptir (Kusiak, t.y.; Congress of Local and Regional Authorities, 2019). Türkiye’de ise idari vesayet mekanizması, merkezi idareye yerel yönetim kararları üzerinde geniş bir denetim ve müdahale imkânı tanır (Polatoğlu, 2000). Özellikle KHK görevlendirmeleri, seçilmiş yerel yönetimin siyasi takdir yetkisini tamamen ortadan kaldıran bir uygulamadır (European Parliament, 2025; Venice Commission, 2020; Human Rights Watch, 2024). Bu nedenle Türkiye’nin bu alandaki özerkliği son derece düşüktür.

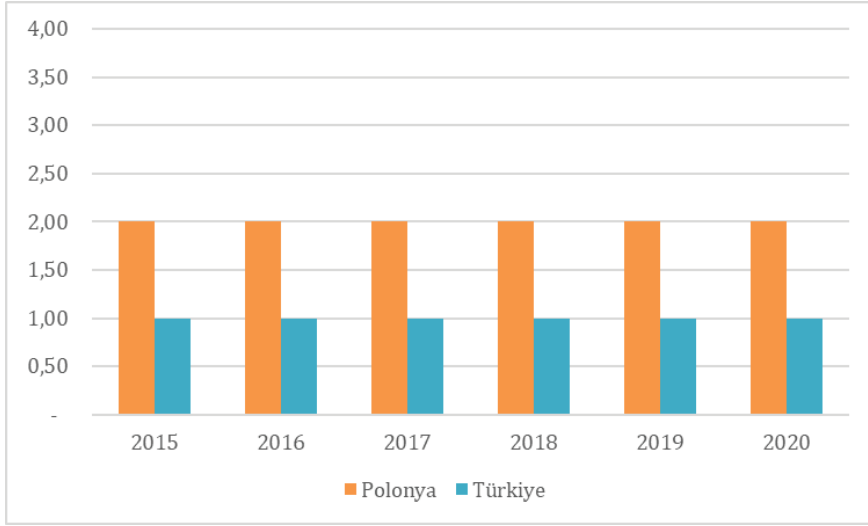

Şekil 3: Etkili Siyasi Takdir Yetkisi Puanları

Şekil 3'te yerel yönetimlerin etkili siyasi takdir yetkisi puanları gösterilmektedir. Türkiye kendisine verilen geniş görevler listesinden tercih yapabiliyor olmasına rağmen bunlar üzerinde son sözü söyleme yetkisi oldukça kısıtlıdır. Bazı imar değişiklikleri Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın, belde adı değiştirilmesi ve benzeri bazı işlemler ise İçişleri Bakanlığı'nın nihai onayına tabidir. Bu nedenlerden dolayı Türkiye'deki belediyelerin yerel özerklik puanı bu değışkende 0.56 gibi oldukça düşük bir düzeydedir. Polonya'da ise eğitim politikalarının belirlenmesinde yerel yönetimler gücünü kaybetmekte, AB fonlarının kullanımındaki kontrolün aşınmaması adına sosyal politika ve çevre konusunda nihai belirleyicilik merkezi yönetimde toplanmaktadır. Bu kontrole ve son beş yıldaki düşüşe rağmen, Polonya'nın etkili siyasi takdir yetkisi puanı Türkiye'nin almış olduğu puanın üç katından daha fazladır.

Mali Özerklik

Bu değışken, yerel yönetimlerin kendi nüfusunu bağımsız olarak vergilendirebilme yetkisini ölçmektedir. Polonya Anayasası'nın 168'inci maddesi yerel yönetimlere ulusal yasalarla belirlenen tavan sınırlar içinde yerel vergilerin (örneğin emlak vergisi) oranlarını belirleme hakkını açıkça tanımaktadır (Constitution of Poland, 1997). Bu hüküm yerel yönetimlere sınırlı ama önemli bir mali özerklik sağlamaktadır. Türkiye'de ise yerel yönetimlerin herhangi bir verginin oranını veya matrahını belirleme yetkisi anayasal olarak engellenmiş olup tüm mali düzenlemeler yasama organı ve yürütme organınca belirlenmektedir. Bu durum, Türkiye'nin mali özerkliğini temelden kısıtlamaktadır.

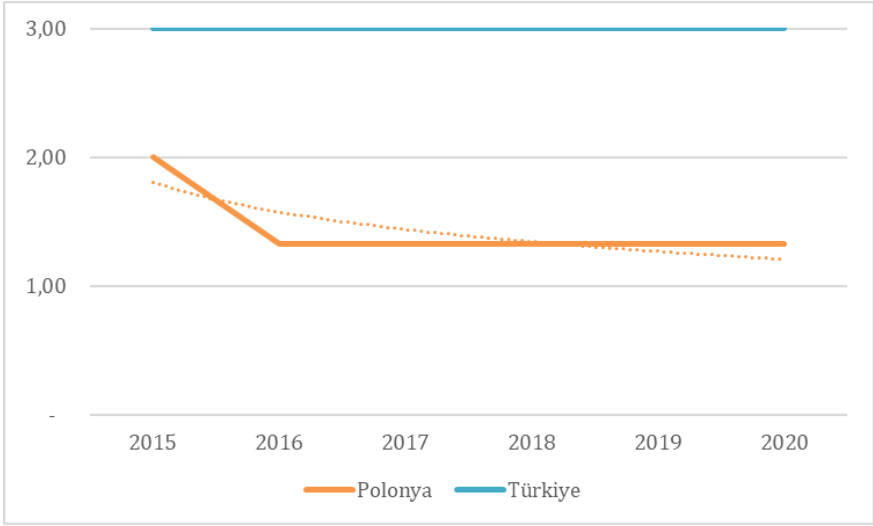

Şekil 4: Mali Özerklik Puanları

Şekil 4 mali özerklik değişkeni bakımından da Polonya'nın yerel yönetim sisteminin Türkiye'ninkinden daha çok olduğuna işaret etmektedir. Türkiye'deki yerel yönetimlerin, Anayasa'nın 73'üncü maddesindeki kısıtlama doğrultusunda, vergiye ilişkin temel düzenleme yapabilme yetkileri bulunmamaktadır. Polonya'daki yerel yönetimler merkezî yönetim tarafından öngörülen kısıtlamalar çerçevesinde yalnızca emlak vergisinin oranını belirleyebilmektedirler (Kowalczyk, 2022).

Mali Transfer Sistemi

Mali transfer sistemi değişkeni merkezî yönetimden alınan koşulsuz mali transferlerin toplam transferlere oranını ölçmektedir. Koşulsuz transferlerin oranının yüksek olması, yerel yönetimin bu kaynakları kendi önceliklerine göre harcama serbestisini, dolayısıyla özerkliğini artırır. Türkiye'de yerel yönetimlere genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan paylar, büyük ölçüde nüfus gibi objektif kriterlere dayanmakta olup koşulsuz niteliktedir. Bu nedenle Türkiye bu değişkenden tam puan almaktadır. Polonya'da ise sistem, görevlerin finansmanını amaçlayan genel sübvansiyonlar (koşulsuz) ve belirli projelere yönelik hibeler (koşullu) arasında bir denge kurmaktadır (Kılıçaslan, 2017). Koşullu transferlerin varlığı Polonya'nın bu değişkendeki puanını Türkiye'ye kıyasla daha düşük kılmaktadır.

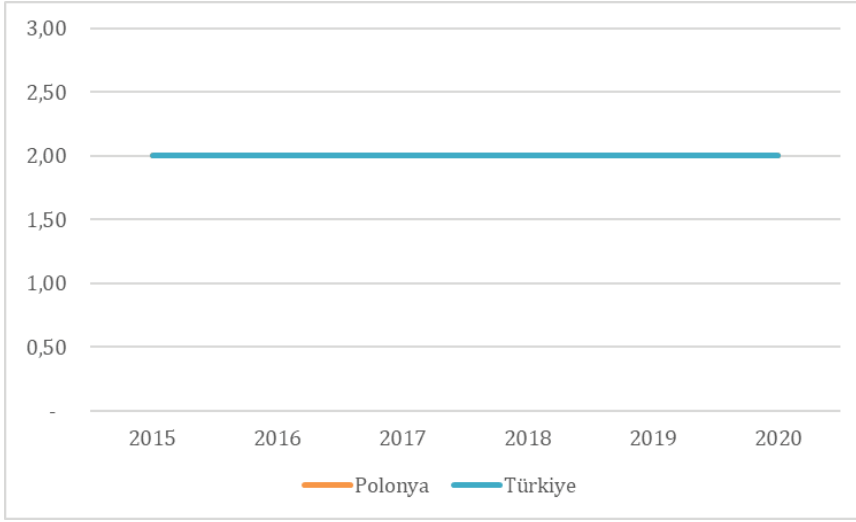

Şekil 5: Mali Transfer Sistemi Puanları

Şekil 5'ten de görüleceği gibi, mali transfer sistemi, Türkiye'nin Polonya'dan daha fazla özerklik puanı elde ettiği nadir alanlardan biridir. Türkiye'de tüm yerel yönetimlerin merkezî yönetimden elde ettiği mali transferlerin tamamı koşulsuz olduğu için Türkiye bu özerklik değişkeninden tam puan almıştır. Polonya'da ise koşulsuz mali transferlerin payı toplam mali transferlerin yaklaşık %44'üne tekabül etmekte (Szeląg-Sikora, et.al. 2022), bu nedenle ilgili puan 2'nin dahi altında yer almaktadır.

Mali Açıdan Kendine Yeterlilik

Mali açıdan kendine yeterlilik değişkeni, yerel yönetimlerin toplam gelirleri içinde öz gelirlerinin (vergiler, harçlar, ücretler) oranını ölçmektedir. Türkiye'de yerel yönetimlerin öz gelirlerinin toplam gelirleri içindeki payı düşüktür ve büyük ölçüde merkezden yapılan transferlere bağımlıdırlar. Polonya'da ise yerel vergi oranlarını belirleme yetkisi ve daha çeşitli öz gelir kaynakları sayesinde mali açıdan kendine yeterlilikleri Türkiye'ye göre daha yüksektir (Kılıçaslan, 2017; Laszek & Trzeciakowski, 2018).

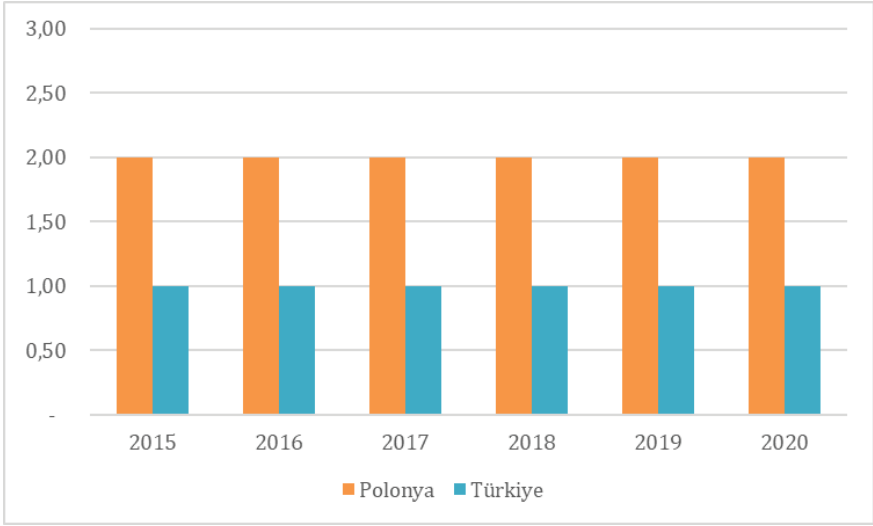

Şekil 6: Mali Açıdan Kendine Yeterlilik Puanları

Ancak, mali açıdan kendine yeterlilik puanlarını gösteren Şekil 7'ye göre hem Türkiye hem de Polonya'nın belediyelerinin elde ettiği gelirlerin yaklaşık %25 ilâ %50'si öz gelirlerden oluşmaktadır. Bu değişken bakımından her iki ülke de incelenen 57 ülkenin ortalamasından daha yüksek bir puana sahip olup, incelenen yıllar itibariyle puanlarda bir değişme de gözlemlenmemiştir.

Borçlanma Özerkliği

Borçlanabilme özerkliği yerel yönetimlerin borçlanma serbestisini ölçmektedir. Her iki ülkede de yerel yönetimlerin borçlanması merkezi yönetimin denetimine ve belirli kurallara tabidir. Polonya'da borçlanma, yatırım harcamalarıyla sınırlıdır ve her birimin kendi geri ödeme kapasitesine göre belirlenen dinamik bir formüle dayanır (CityCred, 2022). Türkiye'de ise belediyeler meclis kararıyla borçlanabilir, ancak özellikle dış borçlanma için Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın onayı gibi merkezi onay mekanizmaları mevcuttur. Her iki sistem de kısıtlayıcı olduğu için bu alandaki özerklik puanları birbirine yakındır.

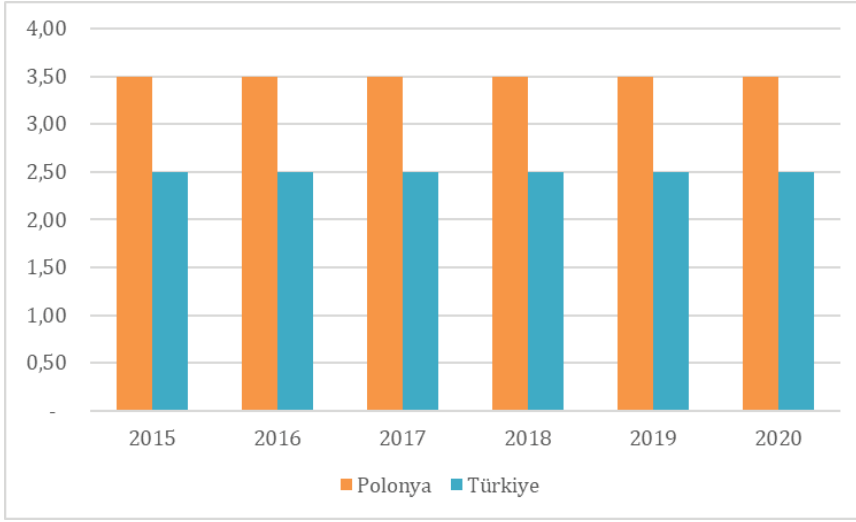

Şekil 7: Borçlanma Özerkliği Puanları

Bununla birlikte, borçlanma özerkliği açısından Polonya Türkiye’den daha yüksek bir puana sahiptir. Polonya yerel yönetimleri önceden izin almaksızın fakat daha üst düzey makamlar tarafından getirilen kısıtlamalarla borçlanabilmektedir. Türkiye’deki yerel yönetimler ise borçlanırken borcun türüne ve miktarına göre değişiklik gösterecek şekilde merkezi yönetimde İçişleri Bakanlığı, Sermaye Piyasası Kurulu ve Hazine ve Maliye Bakanlığı gibi birimlerin onayına tabidirler. Bu durum, borçlanma özerkliği puanının Polonya’dan daha düşük hesaplanmasına neden olmaktadır.

Örgütsel Özerklik

Örgütsel özerklik yerel yönetimin kendi iç örgütlenmesi ve seçim sistemi hakkında karar verme özgürlüğünü ifade etmektedir. Polonya bu alanda Avrupa’nın en yüksek özerklik seviyelerinden birine sahiptir. Yerel yönetimler, kendi iç idari yapılarını ve personel rejimlerini belirlemede geniş bir serbestiye sahiptir. Türkiye’de ise belediyelerin teşkilat yapısı (örneğin zorunlu müdürlükler) ve personel rejimi büyük ölçüde merkezi yasalarla ve norm kadro standartlarıyla belirlenmekte, bu da örgütsel özerkliği sınırlamaktadır.

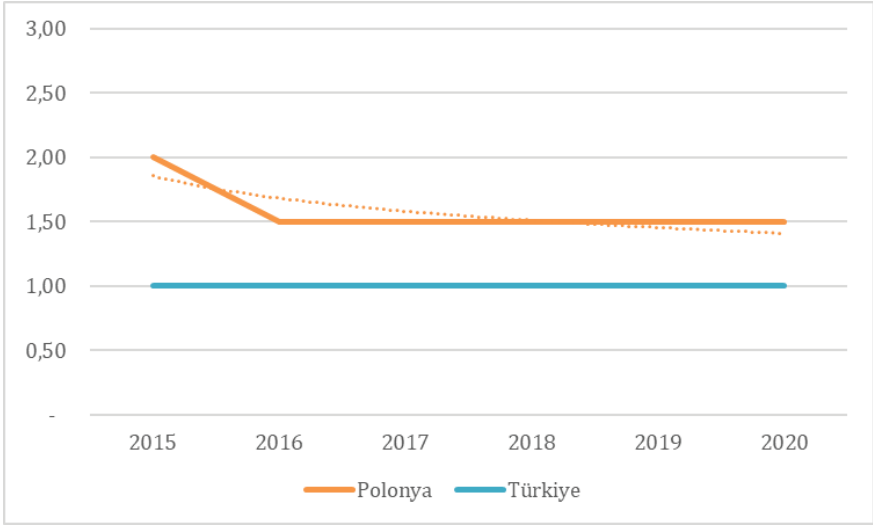

Şekil 8: *Örgütsel Özerklik Puanları*

Şekil 8’den görüleceği üzere, örgütsel özerklik puanları açısından Polonya, Türkiye’den daha yüksek bir özerklik puanına sahiptir. Polonya belediyeleri çalışanlarını işe kendilerinin alabilmeleri, kendi örgütsel yapılarını belirleyebilmeleri, şirket ve benzeri tüzel kişilikler kurabilmelerine karşın çalışanların maaşları yasayla belirlendiği (OECD, 2021) için tam puan alamamıştır. Türkiye ise maaşların belirlenmesi ve örgütsel yapılarını kendilerinin belirleyebilmesi bakımından bir özerkliğe sahip olmadığı için Polonya’ya nazaran daha düşük bir puan elde edebilmiştir.

Yasal Korunma

Endeks’in ikinci boyutu olan etkileşimli yönetim boyutunun altındaki bu değişken, yerel özerkliği savunmak için anayasal veya yasal araçların varlığını göstermektedir. Polonya Anayasasının 165’inci maddesi, yerel özyönetimin mahkemeler tarafından korunacağını açıkça güvence altına almakta ve yerel yönetimlere merkezî yönetimin kararlarına karşı idare mahkemelerinde dava açma hakkı tanımaktadır (Constitution of Poland, 1997; Congress of Local and Regional Authorities, 2019). Türkiye’de de Anayasa’nın 125’inci maddesi gereği idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açıktır ve yerel yönetimler vesayet makamlarının kararlarına karşı dava açabilmektedirler. Ancak, idari vesayet ilkesinin kendisi ve kanun hükmünde kararname doğrultusunda yapılan görevlendirmeler gibi uygulamalar, bu yasal korumanın etkinliğini pratikte zayıflatmaktadır (Human Rights Watch, 2019). Bu nedenle Polonya’nın yasal koruma düzeyinin daha sağlam olduğu söylenebilir. Şekil 9, her iki ülkenin yasal korunma puanlarını göstermektedir.

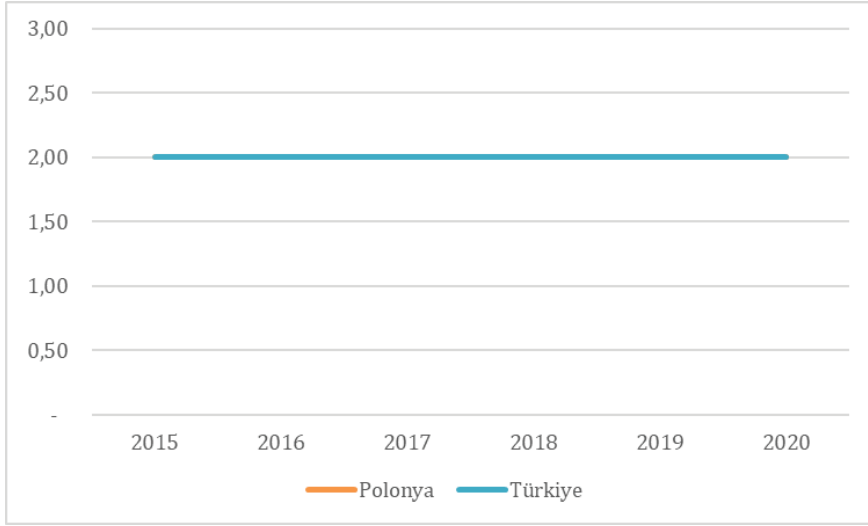

Şekil 9: Yasal Korunma Puanları

Türkiye’de yerel yönetimlerin özerkliğinin anayasa ve diğer üst mevzuat tarafından korunduğu; ancak, merkezî yönetimle ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklara ilişkin anayasa mahkemesi veya idare mahkemeleri aracılığıyla yargı sistemine başvuru hakkı olmadığı için bu değişkenden yalnızca bir puan alabilmiştir. Polonya ise 2016’dan itibaren Anayasa Mahkemesinin özerkliğinin sorgulanması ve yasal gözetim süreçlerinin politikleşmesi (Stefan Batory Foundation, 2023) gibi nedenlerden ötürü bu değişkendeki puanını 1.5’e düşürmüştür.

İdari Denetim

İdari vesayete karşılık gelen idari denetim değişkeni idari vesayetin ne ölçüde müdahaleci olduğunu ölçmektedir. Puanlama, denetimin sadece hukuka uygunlukla mı sınırlı olduğu yoksa yerindelik denetimini de mi içerdiği üzerine kurulmuştur. Türkiye’de Anayasa yerel yönetimler üzerindeki vesayet denetiminin hukuka uygunlukla sınırlı olduğunu hüküm altına almıştır; bu nedenle Türkiye bu değişkende ‘kâğıt üzerinde’ yüksek puan almaktadır. Ancak, bu puanlama KHK görevlendirmeleri çerçevesinde yapılan atamalar gibi hukuki çerçeveyi aşan ve doğrudan siyasi bir müdahale olan fiili durumu yansıtmamaktadır. Polonya’da da denetim hukuka uygunluk ilkesi olan “yasallık” ile sınırlıdır. Ancak, PiS hükümeti döneminde bu yetkinin siyasi baskı aracı olarak kullanıldığına dair endişeler, Polonya’nın puanını düşürmüştür (Congress of Local and Regional Authorities, 2019).

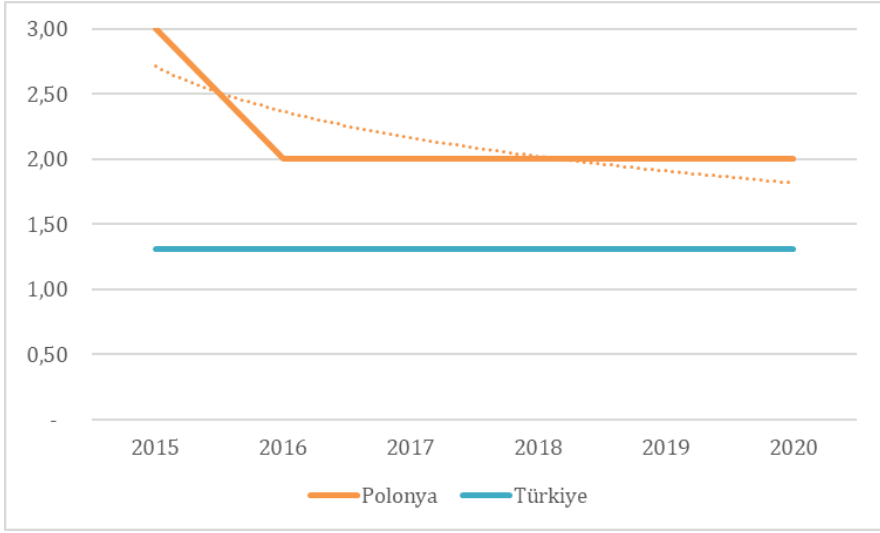

Şekil 10: İdari Denetim Puanları

İdari denetim veya idari vesayet değişkeninin puanlarını gösteren Şekil 10'a göre, yerel yönetimler üzerinde idari vesayet her iki ülkede de eşit ölçüde müdahalecidir. Diğer bir ifadeyle hem Polonya hem de Türkiye'nin yerel yönetim sistemi üzerinde idari vesayet yalnızca hukuka uygunluğu temin etmeyi amaçlamaktadır.

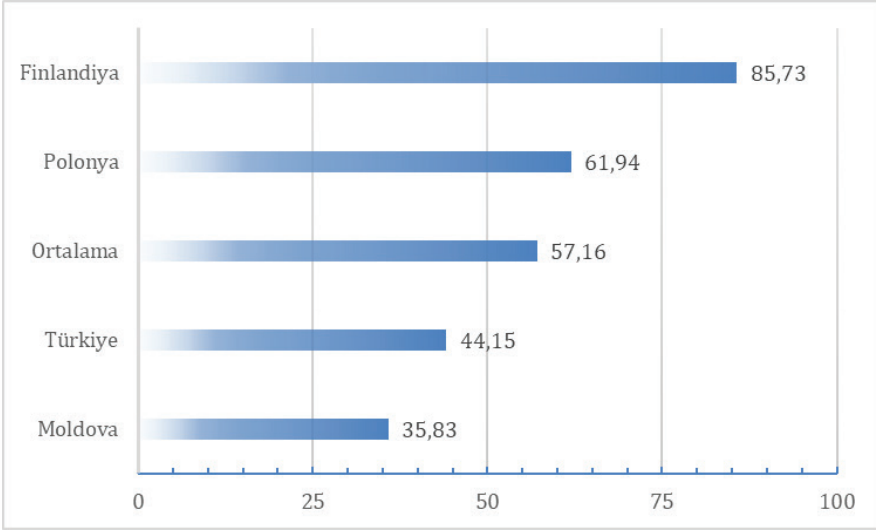
Merkezî veya Bölgesel Erişim

Bu değişken yerel yönetimlerin üst düzey hükümetlerin politika oluşturma süreçlerini etkileme kanallarına sahip olup olmadığını ölçen bir özerklik değişkenidir. Polonya'da güçlü yerel yönetim birlikleri ve dernekleri, ulusal düzeyde etkili bir lobi gücüne sahiptir ve politika süreçlerine düzenli olarak katılmaktadırlar (Swianiewicz, 2021). Türkiye'de ise yerel yönetim birlikleri bulunmakla birlikte, ülkenin güçlü merkezîyetçi yapısı ve bazı siyasi nitelikteki kararlar, yerel yönetimlerin ulusal politika oluşturma süreçleri üzerindeki etkisini sınırlamaktadır.

Şekil 11: Merkezî veya Bölgesel Erişim Puanları

Şekil 11 yerel yönetimlerin üst düzey hükümetlerin politika oluşturma süreçlerini etkileme kanallarına ne ölçüde sahip olduğunu gösteren merkezî veya bölgesel erişim değişkenine dair puanlara yer vermektedir. Sübjektif kıstasların da hesaplama dahil edildiği bu değişkende puanlar kusurlu olabilmektedir. Polonya'nın puanı 2015 yılında üç tam puan iken 2016 yılında voyvodalığa yapılacak atamada voyvodalık meclisinin görüşünün alınması uygulamasına son verilmesi (European Commission, 2018) nedeniyle iki puana düşmüştür. Türkiye'de ise yerel yönetimlere kendileri hakkındaki karar alma mekanizmalarına katılım imkânı verilmediği, hatta Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın bu husustaki hükmüne çekince konmuş olduğu için Polonya'ya göre daha düşük bir puan hesaplanmıştır.

Şekil 12: Yerel Özerklik Endeksi: Ülke Sıralaması, 2015 – 2020 Ortalaması

Şekil 12’de Polonya ve Türkiye’nin yanı sıra, en yüksek yerel özerklik puanına sahip ülke olan Finlandiya ile en düşük puana sahip Moldova ve 57 ülkenin ortalaması da yer almaktadır. Genel bir değerlendirme yapıldığında, Polonya’nın 2015-2020 dönemi ortalama LAI skoru 61.94 iken, Türkiye’nin skoru 44.15’tir (Ladner vd., 2022). Bu sayısal fark, iki ülkenin yerel özerklik konusundaki felsefi ve yapısal ayrışmasını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Polonya ile Türkiye’nin yerel yönetimlerinin özerklik ortalaması arasında yaklaşık 18 puanlık anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Polonya’nın yerel özerklik puanı, endeks oluşturulurken incelenen toplam 57 ülkenin ortalamasının üzerinde iken Türkiye’nin puanı yaklaşık 13 puan daha düşüktür. Türkiye’nin hesaplanan yerel özerklik puanının, sonuncu sıradaki ülke olan Moldova’nın puanına çok yakın olduğu görülmektedir. Polonya’nın yerel özerklik puanı, puanı en yüksek ülke olan Finlandiya’nın yerel özerklik puanına yaklaşık 23 puan uzaktır; ancak, Türkiye’nin hesaplanan özerklik puanı Finlandiya’nın neredeyse yarısına karşılık gelmektedir.

Sonuç

Polonya ve Türkiye’nin yerel yönetim sistemleri aynı uluslararası kuruluşlara üye olmalarına, her ikisinin de birer üniter devlet olmalarına, bunlardan daha da önemlisi iki ülkenin de birbirlerine çok yakın tarihlerde Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nı yürürlüğe koymuş olmalarına rağmen özerklik konusunda temelden farklı iki model sunmaktadırlar. Bu karşılaştırmalı analiz, bu farkın sadece politika tercihlerinden

değil aynı zamanda anayasal ve uygulamadaki farklılıklardan kaynaklandığını göstermektedir.

Polonya, 1990 sonrası reformlarla, hizmette yerellik ilkesine dayanan, anayasal güvencelerle donatılmış, mali ve örgütsel açıdan güçlü, adem-i merkeziyetçi bir yerel yönetim sistemi inşa etmiştir. Bu sistem, son yıllardaki siyasi merkezileştirme baskılarına karşı bile direnç göstererek demokratik bir güvence rolü oynamıştır. Söz konusu gelişmeler sonucunda Polonya'nın ilgili Endeksteki toplam puanının da incelenen ülkelerin puan ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

Türkiye ise idari vesayet ilkesine dayanan güçlü merkeziyetçi geleneğini sürdürmektedir. Yapılan reformlara rağmen, yerel yönetimlerin mali ve siyasi özerkliği sınırlıdır. Özellikle KHK görevlendirmeleri çerçevesinde gerçekleştirilen atama uygulaması, yerel demokrasiyi ve seçmen iradesini temelden sarsan, merkezî yönetimin kontrolünün en aşırı biçimi olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Polonya ve Türkiye'nin yerel yönetim sistemleri, özerklik düzeyleri açısından birbirine uzak bir konumda yer almaktadır. Her iki ülkenin de yerel yönetimlerin daha etkin ve bağımsız bir şekilde çalışabilmesi için, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın ruhuna uygun olarak, mali kaynakların artırılması, merkezî yönetimin vesayet yetkilerinin azaltılması ve yasal koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi gibi alanlarda iyileştirmelere ihtiyaç duyduğu açıktır. Türkiye için en öncelikli adım, yerel demokrasiyi askıya alan KHK ile görevlendirme yapılmasına ilişkin uygulamaların kaldırılması ve idari vesayetin keyfi müdahalelere izin vermeyecek şekilde yeniden düzenlenmesi olarak görülmektedir. Polonya için ise son dönemde gözlemlenen merkezileştirme eğilimlerine karşı anayasal ve yasal güvencelerin korunması ve güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Bastianen, A. (2025). *Perspectives, dynamics and issues of local autonomy: A comparative panorama of 57 countries around the world and a zoom in on Switzerland's municipalities..* SERVAL.
- Becker, J., & Jäger, J. (2021). *National capitalism in the semi-periphery: the case of Poland and Turkey* (IPE Working Paper No. 190). IPE Berlin. https://www.ipe-berlin.org/fileadmin/institut-ipe/Dokumente/Working_Papers/ipe_working_paper_190.pdf
- Belediye Kanunu. (2005). *5393 sayılı Belediye Kanunu*. T.C. Resmî Gazete, 25874.
- Bertelsmann Stiftung. (2022). *Poland 2022 Country Report*. BTI Project. <https://bti-project.org/en/reports/country-report/POL>
- CityCred. (2022). *Poland*. <https://www.citycred.org/sites/default/files/2022-12/Poland%2012.2.pdf>
- CoE. (2025). *Chart of signatures and ratifications of Treaty 122*. European Charter of Local Self-Government (ETS No. 122). <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatyenum=122>
- CoE. (t.y.). *Local and regional democracy in Poland*. Congress of Local and Regional Authorities. <https://rm.coe.int/local-and-regional-democracy-in-poland/1680780f27>
- Committee of the Regions. (t.y.-a). *Poland*. Erişim tarihi: 17 Haziran 2025, <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Poland.aspx>
- Committee of the Regions. (t.y.-b). *Turkey*. Erişim tarihi: 17 Haziran 2025, <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Turkey-fiscal-Powers.aspx>
- Congress of Local and Regional Authorities. (2019). *Local and regional democracy in Poland*. Council of Europe. <https://rm.coe.int/local-and-regional-democracy-in-poland-monitoring-committee-rapporteur/1680939003>
- Constitution of Poland. (1997). <https://www.senat.gov.pl/en/about-the-senate/konstytucja/>
- Eryılmaz, B. (2017). *Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar* (10. ed.). Umuttepe Yayınları.
- European Commission: Directorate-General for Regional and Urban Policy, Hegewald, S., Schakel, A. H., Danailova, A., & Gein, I. (2018). *Final report on updating the Regional Authority Index (RAI) for forty-five countries (2010-2016)*, Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2776/197332>
- European Parliament. (2025). *Resolution on the recent dismissals and arrests of mayors in Türkiye*. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-10-2025-0016_EN.html
- Gözler, K. (2009). Üniter devlet ve demokratik açılım. *Türkiye Günlüğü*, 99, 81-89.
- Human Rights Watch. (2019). *Curbing Dissent: Turkey's Crackdown on Mayors and Political Opposition*. <https://www.hrw.org/report/2019/04/10/curbing->

- dissent/turkeys-crackdown-mayors-and-political-opposition
- Human Rights Watch. (2024). *Türkiye: Government Removes Elected Opposition Mayors*. <https://www.hrw.org/news/2024/11/07/turkiye-government-removes-elected-opposition-mayors>
- Jarosz, A. J. (2023). Models of neighbourhood governance: case of poland. *Athenaeum Polskie Studia Politologiczne*, 80(4), 152-171. <https://doi.org/10.15804/athena.2023.80.09>
- Keleş, R. (2000). Yerinden Yönetim ve Siyaset (4. ed.). Cem Yayınevi.
- Kılıçaslan, H. (2017). Polonya’da Yerel Yönetimler Maliyesi ve Gelişimi. *Türk İdare Dergisi*, (485), 713-734.
- Kowalczyk, A. (2022). The level of independence of Polish local government units in the light of their income structure in the years 2007-2020. *Financial Internet Quarterly*, 18(1), 13–24. <https://doi.org/10.2478/fiqf-2022-0002>
- Kupiec, T. and Wrońska, Z. (2024). Motivation to adopt evaluation practice as a determinant of evaluation use. *American Journal of Evaluation*, 46(1), 22-38. <https://doi.org/10.1177/10982140241290737>
- Kusiak, J. (2024). Local Self-Government Against the State. *UAR*. <https://www.urbanaffairsreview.com/uar-archive/local-self-government-against-the-state>
- Kusiak, J. (t.y.). *Beyond the Limelight*. Transnational Institute. Erişim tarihi: 17 Haziran 2025, <https://www.tni.org/en/article/beyond-the-limelight>
- Lackowska, M. (2018). The metropolitan paradox in Poland: Is a metropolitan act the only way to manage Polish metropolitan areas? *Miscellanea Geographica*, 22(1), 38-46. <https://doi.org/10.2478/mgrsd-2018-0001>
- Ladner, A., Keuffer, N., & Baldersheim, H. (2015). *Self-rule index for local authorities (Release 1.0)*. European Commission. https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/studies/2015/self-rule-index-for-local-authorities-release-1-0
- Ladner, A., Keuffer, N., Bastianen, A., & Brajnik, I. B. (2022). *Self-rule index for local authorities in the EU, Council of Europe and OECD countries, 1990-2020*. Publications Office of the European Union. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/analysis/KN-07-22-144-EN-N.pdf
- Laszek, A., & Trzeciakowski, R. (2018). *State Decentralization in Poland Has Been Successful, but There Is Still Room for Improvement*. 4liberty.eu. https://4liberty.eu/wp-content/uploads/2018/11/ALEKSANDER-%C5%81ASZEK-RAFA%C5%81-TRZECIAKOWSKI_STATE-DECENTRALIZATION-IN-POLAND-HAS.pdf
- Levitas, A. (2017). Local government reform as state building: What the Polish case says about “decentralisation”. *Public Governance*, 1(47).
- OECD. (2020). Subnational governments in Poland. *OECD Multi-level Governance Studies*. <https://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-poland.pdf>
- OECD. (2021). Better governance, planning and services in local self-governments in Poland. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/550c3ff5-en>

- Podgórnjak-Krzykacz, A. (2021). *The relationship between the professional, social, and political experience and leadership style of mayors and organisational culture in local government. empirical evidence from Poland*. Plos One, 16(12), e0260647. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0260647>
- Polatoğlu, A. (2000). *Introduction to Public Administration*. METU Press.
- Raekulesza, M. (2017). *The Law and Justice Party and Poland's Turn to the Right*. Transform Network. https://transform-network.net/wp-content/uploads/2023/05/raekulesza_paper_final_19_01_2017.pdf
- Stefan Batory Foundation. (2023). *The Local Government Index 2023: Assessing recentralisation and legal protection of local government autonomy in Poland*. https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2023/12/The-Local-Government-Index_.2023.pdf
- Swacha, P., & Wojnicki, J. (2021). Restitution of local government in Poland in the 1990s. Social perception of administrative reforms. *Folia Sociologica*, 77, 5-22.
- Swianiewicz, P. (Ed.). (2021). *Local government in Poland: A quarter of a century of experience*. Routledge.
- Szeląg-Sikora, A., Sikora, J., & Sporek, T. (2022). *The impact of government transfers on the indebtedness of Polish municipalities*. ResearchGate. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/figure/Average-level-of-government-transfers-proportions-of-targeted-subsidies-and-general_fig1_365367582
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>
- Université de Lausanne. (2022). *The Concept of Local Autonomy*. <http://local-autonomy.andreasladner.ch/the-concept-of-local-autonomy/>
- Venice Commission. (2020). *Opinion on the replacement of elected candidates and mayors in Turkey (CDL-AD(2020)011)*. Council of Europe. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)011-e)

Bölüm 3

FARKLI BİR SÖYLEM OLARAK GLOBALLEŞME¹

Zeynep ŞAHİN²

¹ Bu çalışma yazara ait (2013), “21. Yüzyılda Globalleşmeyle Değişen Sivil Toplum Düşüncesi: Sivil Toplumdan Global Sivil Topluma” başlıklı yüksek lisans tezinin ikinci kısmının gerekli düzenlemeler yapılarak tekrar gözden geçirilmesi doğrultusunda türetilmiştir.

² Dr., Bağımsız Araştırmacı, ORCID: 0000-0001-6013-5888, zenepbassahin@gmail.com.

GİRİŞ

21. yüzyılda üzerinde durulup tartışma konusu haline getirilen kavramlardan biri de hiç şüphesiz “*globalleşme*”dir. Söz konusu kavramın genel bir tanımının yapılması hususunda tam bir görüş birliğinden bahsetmenin zor olduğu ifade edilmelidir. Bunun sebebi kavramının ekonomiden siyasete, kültürden hukuka kadar birçok alana etki ederek değişime zorlamasından kaynaklandığı söylenebilir. Aynı zamanda söz konusu durum globalleşmenin birçok özelliğinin bir sonucu olarak da okunabilir. Çünkü globalleşme bir şekilde her kesimi, kurumları, bireyleri, işletmeleri ve devletleri sahip olduğu popülerlik çerçevesinde etkilemektedir.

Globalleşmenin tanımlanmasında görülen farklılıklar ne zaman ortaya çıktığı konusunda da karşımıza çıktığı hatırlatılmalıdır. Başka bir ifadeyle kavramının tanımlanmasında görülen karmaşanın yanı sıra tarihsel gelişim hususunda da bir uzlaşma görmek mümkün değildir. Globalleşmenin insanlık tarihinin eski çağlarına kadar götürülenler, 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başında ortaya çıktığını savunanlar hatta kavramın 20. yüzyılda ortaya çıktığını iddia edenlerin yanında bu minvalde pek çok benzer ve farklı görüş bulunmaktadır. Globalleşme çok boyutlu bir süreç olduğundan onu tek bir boyuta indirgeyip açıklamak, kavramın gelişim seyrini anlamamızı güçleştirmektedir. Bundan dolayı globalleşme sürecini ekonomik, siyasal ve kültürel boyutlarıyla ele alıp incelemenin kavramın daha kolay anlaşılmasını sağlayacağı aşîkârdır. Özellikle globalleşmenin ne zaman ortaya çıktığına dair farklı yaklaşımlar, globalleşmenin tarihsel başlangıcını şekillendirmektedir. Globalleşme sürecinin hızlı bir şekilde gelişmesini sağlayan ve süreci hızlandırmaya katkıda bulunan aktörler de söz konusudur. “*Gümrük Birliği ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO, Birleşmiş Milletler (UN)*” sözü edilen faktörlerin en önemlileridir.

Çalışmanın amacı, globalleşme kavramının bütün yönleriyle ortaya çıkarılarak daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaktır. Bu doğrultuda çalışma üç temel bölümden oluşmuştur. “*Globalleşmenin Kavramsal Çerçevesi, Farklı Tanımları ve Genel Özellikleri*” kısmında kavramın kavramsal çerçevesi sunulurken tanımlanmasında yaşanan konsensüs sorunsalı üzerinde durulmuştur. Kavramın birçok alanı etkileyerek değişime zorlaması onun pek çok özelliğinin sonucunun bir göstergesi olduğu aktarılmıştır. “*Globalleşmeyi Hazırlayan Faktörler ve Tarihsel Gelişimi Üzerine Kısa Bir Anekdote*” başlığı altında globalleşmenin ekonomik, siyasal ve teknolojik alandaki gelişmeler paralelinde birçok faktörün etkisi sonucu ortaya çıkan bir durum olduğu gösterilmek istenmiştir. Kavramın tanımlanması hususunda vuku bulan muğlak durumun benzer şekilde

ne zaman ortaya çıktığı konusunda da yaşandığı sunularak kavramın “*ne olduğunu, onunla neyin kastedildiği*” anlamlandırmaya çalışmıştır. “*Globalleşmenin Üç Boyutu, Farklı Yaklaşımları ve Aktörleri*” bölümünde ise globalleşme kavramı tahlil edilirken farklı boyutlarının ele alınmasının neden gerektiği üzerinde durulmuş, sunulan farklı yaklaşımların bu tahlil sürecine katkı sağlayan unsurlar olduğu vurgulanmıştır. Globalleşme sürecine müdahale ederek yönlendirme etkisine sahip bazı aktörler çalışmanın bu kısmında verilerek uluslararası sistemin giderek global bir boyuta evrilmesine olan katkısı gösterilmek istenmiştir. “*Sonuç*” kısmında globalleşme ile ilgili genel bir değerlendirme yapılarak konu anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır.

1. Globalleşmenin Kavramsal Çerçevesi, Farklı Tanımları ve Genel Özellikleri

“*Globalization*” kelimesinin kökü olan “*globe*” sözcüğünden gelen “*globalleşme*” kavramı, dünya modeli manasında kullanılmakta iken “*The globe*” ise küre, dünya ve yeryüzü anlamını içermektedir. Bundan türeyen “*global*”, tüm dünyayı etkilemeyi başka bir ifadeyle bir bütün olarak ihtimallere, olaylara tesir etmeyi (Talas, 2008, s.9) kapsamaktadır. “*Globalite*” sözcüğüyle dünya toplumu anlayışı çerçevesinde çok boyutlu ilişkileri kapsayan ağ içerisinde ülkelerin bağımlı hale gelmesi vurgulanırken “*globalizm*” kavramıyla ise dünya pazarı ekonomisine globalleşme olgusunun dâhil edilmesi kastedilmektedir (Sarıbay, 2004, s.38). Bunlardan hareketle “*globalleşme*” kelimesiyle “*global*” sıfatından türeyerek bir nesne veya olayın dünya genelinde herhangi bir tesire ait olma halinin (Talas, 2008, s.9) anlatılmak istendiği manasına ulaşılabilir.

Kanadalı Sosyolog Mc Luhan’ın, kavramın ortaya çıkmasında kayda değer bir yerinin olduğu ifade edilmelidir. Özellikle medya ve kültürel araştırmalarında kullanmış olduğu “*global köy*” adlandırması önemlidir. Mc Luhan, dünyada vuku bulan bilimsel, ticari, teknolojik, ekonomik gelişmelerin modern dünya sistemini meydana getiren devletlerarası karşılıklı ilişkileri oluşturduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda dünyanın herhangi bir bölgesinde alınmış olan kararların, meydana gelmiş olaylarla yapılan faaliyetlerin karşılıklı etkileşim neticesinde çok uzak yerlerde yaşayan toplumlar ile devletler üzerinde benzer etkiyi yarattığını (Şenkal, 2007, s.102) iddia etmiştir. Ayrıca globalleşme ve onunla ilgili kavramların daha ziyade ekonomik açıdan 1960 yıllarda kullanılmaya başlandığının altı çizilmelidir.

1 İngilizcede “*globalization*” şeklinde kullanılan kavram “küreselleşme” olarak Türkçeye çevrildiği ifade edilmelidir. Çalışmada İngilizce kullanımına daha yakın olduğu düşünüldüğünden “*globalleşme*” kavramının kullanmasının tercih edildiğinin altı çizilmelidir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere “*globalleşme*” kavramının tanımı hususunda henüz bir konsensüsün sağlandığını söylemek güçtür. Çünkü kimi yazarlar kavramın yalnızca ekonomik boyutuna temas ederken bir kısmı ise ayrıca kültürel, siyasi ve kültürel olan kısmına ağırlık vererek daha geniş çerçeveden konuyu irdelemektedir. Bu nedenle ekonomistler kavramı tanımlarken piyasa değerini öne çıkarmaktadır (Şenkal, 2007, s.102). Neo-liberallerin ticaretin serbestleşmesi, piyasaların dışa açılması için gerekli olan tedbirlerin alınması gerektiğini savunması, sürecin hızlı ilerlemesi amacıyla da arz yönlü ve dış pazar odaklı politikalara geçildiğini vurgulaması söz konusu öneme işaret etmektedir. Neo-marksistler ise globalleşmeyi yeni bulmadıklarından kapitalizme dayandırma (İTO, 2007, s.219) yolunu tercih etmişlerdir. İdeolojik açıdan kavram tanımlanırken globalleşme neticesinde derinleşmiş olan nasyonalist fikirler gündeme taşınmıştır (Şenkal, 2007, s.102). Gray (1999, s.87) globalleşmeyi ideolojik olarak ele alırken onun toplumsal değişiminin tek şartı olmadığını fakat son sürecini de yansıtmadığının altını çizmiştir. Global iletişim olanaklarının ve fırsatlarının yaygınlaştırılması, milli kültürlerin birbirlerini etkileyip yok olması anlamına gelmediğini vurgulamıştır. Ayrıca sosyal politikacılar insanı gözlemlerinin odağına yerleştirirken (Şenkal, 2007, s.102), globalleşmeyi teknolojik gelişmelerin ardından meydana gelen bir kavram olarak kabul eden başka bir ifadeyle teknolojik gelişmelere bağlayan yaklaşım ise gelişen bilgisayar teknolojisi sayesinde kolaylaşan iletişim ve bilgi aktarımının ucuzlayan ulaşım, üretim ağı ile global dolaşımın kurulmasının önünü açtığını savunmuştur (İTO, 2007, s. 219). Tüm bu görüşler doğrultusunda globalleşme kavramının tanımlanmasında konuya hangi açıdan yaklaşıldığının önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda bazı “*globalleşme*” tanımlarını inceleyelim;

Went (2001, ss.24-26) globalleşmeyi dört farklı açıdan ele almaktadır. İlki gerçek manada bütünleşmiş olan global pazarların sayısında vuku bulan bir artış; ikincisi olarak dünya pazarında çokuluslu şirketlerin ağırlığının artması; üçüncüsü ise global düzeyde düzenleme ve yönetim meselelerinin yoğunlaşması; son olarak 1980 yılının başından itibaren makro ekonomik politikalarda vuku bulan globalleşme olgusudur. Steger’e (2006, s.31) göre globalleşme dünya çapında toplumsal olarak karşılıklı müdahale ile bağımlılıkları meydana getiren, yaygınlaştıran, çoğaltan toplumsal süreçleri içeren çok boyutlu bir kümeyi ifade etmektedir. Aynı zamanda söz konusu süreçlerin insanların yerelle uzakta olan arasındaki bağlantılarını kuvvetlendirerek farkındalığın artmasına olanak sağladığını savunmuştur.

Giddens ise globalleşme kavramına mekân ve zaman açısından bakmıştır. Kavramı, birbirinden uzakta vuku bulan olayların yereldekileri etkileyerek global düzeyde sosyal ilişkilerin meydana gelmesi şeklinde ta-

nımlamıştır. Ayrıca “*kapitalist dünya sistemi, uluslararası işbölümü, dünya asker sistemi, ulus devlet sistemi*” şeklinde globalleşmenin boyutlarını sıralamıştır (Şenkal, 2007, s.104). Robertson öncelikle Giddens’in, konuyla ilgili teorisinde gördüğü ve sorun olarak aktardığı “*kültürel yöne*” ciddi bir şekilde vurgu yapmamasını eleştirerek işe başlar. Onun globalleşmeyi ele alış tarzı daha ziyade evrenselcilik ile tikelcilik özelinde olurken kültürün globalleşmesi üzerinde yoğunlaştığı ifade edilmelidir. O, yerelliğin yaşatılabilmesinde globalleşmenin zorunluluğuna vurgu yaparken ayrıca global düzeyde kurumsallaştığının altını çizmiştir (Kızılçelik, 2003, ss.63-64). Burada Robertson’un globalleşmeyle yerelleşmeyi ilişkilendirdiği görülmektedir. Robertson gibi Bauman da globalleşmeyle yerelleşme ilişkisi üzerinde dururken globalleşmenin kavram olarak yeni olduğunu ileri sürmüştür. Globalleşmeyle zenginlerin baskın hale geldiğini, yoksulları düşünmeyip tek gayelerinin daha fazla zenginleşmek olduğunu belirterek bu durumun zengin-yoksul arasında yaşanan kutuplaşmayı derinleştirdiğini savunmuştur (Şenkal, 2007, s.106).

Globalleşme yönelik tanımları arttırmak mümkündür. Örneğin Harvey, “*zaman ve mekân sıkıştırması*” olarak globalleşmeyi tanımlarken Jawitt “*yenidünya düzenliliği*” şeklinde ifade etmektedir. Larrain, uluslararası düzeyde güçlü bir ülkenin geçerli olan kültürel formlarıyla donanmış, onun egemenliğinde vuku bulduğu bir süreç olarak kavramlaşmıştır. Habermas için ise ulus-devlet üzerinde meydana gelen değişim ile dönüşümleri yansıtmaktadır (Kızılçelik, 2007, s.66). Söz konusu tanımların çeşitliliği, bakış açılarına göre değişen farklı algılar vb. özelinde anlaşılıyor ki globalleşme olgusu hayatımızı kapsayarak her kesimi sahip olduğu popülerlik çerçevesinde bir şekilde etkilemektedir. Buradan globalleşmenin kendine has bazı özelliklerinden bahsetmenin önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Friedman (2000, ss.30-37) globalleşmenin temel özelliklerini üç temel denge üzerinden açıklama yolunu seçmiştir. O, ilk olarak süper ve tek güç olan ülkelerin hâkimiyetinden ziyade etkileşim halinde olanların ön planda tutulmak istendiği ulus-devletler arasındaki dengeyi öncelemektedir. İkinci olarak ise bir çok girişimciye global piyasalarda istediği alanda ve ülkede yatırım yapma özgürlüğü tanıyan global piyasa ile ulus devletler arası dengeden bahsetmiştir. Son olarak bireyi önceleyerek onun serbest dolaşımı önünde herhangi bir engel çıkmasını önleyen bireyler ve ulus devletler arasındaki dengeye vurgu yapmıştır.

Acar’a (2009, s.6) ve Steger’a (2006, ss.29-30-31) göre globalleşmenin özellikleri şunlardır: Karşılıklı bütünleşmeyle bağımlılığa daha fazla yöneliş; toplumsal faaliyetlerin, ilişkilerin, karşılıklı bağımlılıkların yayınlaraşarak genişlemesi; toplumsal anlaşmaların hız kazanarak yoğunlaşması;

karşılıklı toplumsal tâbiyet ve ilişkilerin yalnızca maddi ve nesnel düzeyde olmaması; ulusal kültürlerin sınırlarını aşmak suretiyle genişlemesi, yayınlaması; ulus devletlerinin artık değerini yitirmesi; ekonomilerin giderek birbirlerine daha fazla bağımlı hale gelmesi; Soğuk Savaş döneminde hissedilen ideolojik, siyasi kutuplaşmanın önemsizleşmesi; demokratik, liberal değerlerin birçok alanda güçlenmesi. Globalleşmenin özelliklerini açıklamaya çalışan benzeri örnekleri çoğaltmak mümkündür.

2. Globalleşmeyi Hazırlayan Faktörler ve Tarihsel Gelişimi Üzerine Kısa Bir Anekdot

Globalleşmenin doğası gereği her alanda kendini hissettirmesi birçok faktörün etkisi neticesinde gerçekleşmektedir. Bunların ise ekonomik, siyasi ve teknolojik alanda meydana gelen gelişmelerin bir sonucu olduğu söylenebilir.

II. Dünya Savaşı sonrası başlayan Soğuk Savaş dönemiyle dünyada hem siyasi hem de ekonomik olarak bloklaşma başlamıştır. 1990 yılının başına kadar devam eden bu süreçte üç dünya yeryüzünde kendini hissettirmiştir. İlk dünyayı, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başta olmak üzere çoğulcu demokrasiyi siyasi yapısında referans alan gelişmiş ülkeler oluşturmuştur. İkincisini, Sovyetler Birliği'nin liderliğini üstlendiği, tek parti yönetimi olarak siyasi yapının belirlendiği ülkeler teşkil etmiştir. Üçüncü dünya ise belirli bir lidere sahip olmayan, askeri diktatörlükten çoğulcu demokrasiye değin siyasi örgütlenmesinde çeşitlilik arz eden Batı'nın sömürgesi altında varlığını sürdüren gelişmekte olan ülkelere mütessekkildir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Soğuk Savaş bitirken ikinci dünyanın ortadan kalktığı (Asomedy, 1999, s.26) ifade edilmektedir.

Globalleşme sürecine teknolojinin katkısı küçümsenmeyecek kadar fazla olduğu belirtilmelidir. Teknolojinin gelişmesi bu sürecin olmazsa olmaz şartı olarak okunabilir. Son kırk yılda dijital teknolojiler, Jumbo jetler ve uydular dünyanın küçülmesine önemli ölçüde etki ederken öncesinde bu sürenin başladığı ifade edilmektedir. 19. yüzyılda vuku bulan telgraf, buharlı motorla seyahat, okyanus altı kablolu ve telefon dünyanın küçültülmesine katkı sağlamıştır. Teknolojinin ucuzlayıp, ilerlemesi ise globalleşme sürecinin yaygınlaşmasını sağlamıştır (Şenkal, 2007, s.109).

Globalleşme kavramının tanımlanmasında görülen konsensüs meselesinin ne zaman ortaya çıktığı konusunda da yaşandığında ifade edilmektedir. Bu hususta örnek vermek gerekirse globalleşmenin kökenini Wallerstein 16. yüzyıla kadar götürürken onun görüşüne destek verenlerin yanı sıra sömürgeciliğin başlangıcına dayandıran yaklaşımlar da mevcuttur. Ayrıca Rönesans sonrası yaşanan Coğrafi Keşiflere değin

götürenler de vardır (Şimşek ve Ilgaz, 2010, s.193). Globalleşme kimilerine açısından Roma İmparatorluğunun yıkılması sonrası ortaya atılan “dünya devleti” fikriyle bazılarına göre Vietnam Savaşı ve 1968 yılında vuku bulan gençlik hareketleri neticesinde, 1973-1974 yılları petrol krizi, bir başka bir görüşe göre 1989 yılında Soğuk Savaş’ın neticelenmesi ardından Başkan Bush tarafından işaret edilen 1990 yılı “yenidünya düzeni” (Aktel, 2003, ss.21-22) ile başlatılabilir.

Dulupçu (2001, s.22) globalleşmeyi tarihin kırılma noktalarına dayandırmış, bunların bir bütünlük oluşturarak onun devamına işaret eden bir süreç olarak tanımlamıştır. Bunun yanı sıra her kırılmanın etki ve sonuçlarının farklılaştığını, birbirinden ayrıldığını vurgulamaktadır. Globalleşmenin dizaynında; 1919 ve öncesinde yaşanan modernleşme süreci sonucu ulus devletlerin ortaya çıkması, 1919 yılından 1939’a İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesine değin dünya çaplı savaş ve krizlerin ekonomi ile ulusları tekrardan yapılandırması, 1945 sonrası savaş bitiminde konjonktürel olarak yükselmenin mevcut ortak çıkar alanlarını tanımlamada yeniliğe gitmesi, 1989 ile 1995 yılları arası dönemde kutuplu olan dünya düzeninin biçimlenmesi vb. yaklaşımların etkili olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde globalleşmenin tarihsel sürecine değinen Ekin (1999, s.51) işçi hareketlerinin 1960 ila 1979’lı yıllarındaki mücadeleci ortamının uluslararası rekabet, verimliliğin artarak önem kazandığı yeni bir sürece evrilmesiyle ortaya çıktığını sonrasında ise baş döndürücü bir hız kazandığını vurgulamıştır.

Globalleşmeyi kapitalizme dayandırarak açıklayanlar ise 15. yüzyıldan başlatarak üç ayrı evreden bahsetmişlerdir. İlki, sömürgeleştirme amacıyla globalleşme sürecinin ekonomik açıdan dünyayı birleştirilme-yi hedeflediği evredir. İkincisi, sanayileşmenin neden olduğu emperyalizm evresidir. Üçüncüsü ise 1980’li yıllarda yaşanan iletişim evrimi ile 1990’lardaki tek kutupluluk neticesinde içinde bulunulan zamandır (Şen, 2004, ss.125-126). Globalleşme sürecini dönemsel olarak farklı şekilde ele alıp açıklayan yaklaşımları çoğaltmak mümkündür.

3. Globalleşmenin Üç Boyutu, Farklı Yaklaşımları ve Aktörleri

Globalleşme çok boyutlu bir kavram olduğundan bunların karşılıklı etkileşimi neticesinde şekillenmektedir. Söz konusu nedenle globalleşme olgusunu incelerken bütün hepsinin dikkate alınması gerekmektedir (Bayar, 2009, s.27). Globalleşmeye dair farklı yaklaşımların bu inceleme sürecine katkı sağladığının altı çizilmelidir. Özellikle globalleşmenin tarihsel başlangıcına vurgu yapan yaklaşımlar önem arz etmektedir.

Globalleşme ilk olarak ekonomik içerikli kavram şeklinde ortaya çıkmış, dünya üzerinde sermayenin tek tek ülkeler özelinde dolaşımından ziyade global seviyede gerçekleşmesini (İçel, 2008, s.125) ifade etmekte-

dir. Globalleşmenin ekonomik boyutuna bakıldığında finansal akımlar, ticaret, işgücü hareketliliği, teknoloji değişimi yolu ile dünya ekonomisinin karşılıklı bütünleşmesini kapsadığı (Talas, 2003, s.76) söylenebilir.

Ekonomik globalleşme Steger'e (2006, s.61) göre, dünya ölçeğinde karşılıklı ekonomik etkileşimlerin yoğunlaşıp, yaygınlaşmasıdır. Devasa sermaye ile teknoloji akışları, hizmet ve mal ticaretini tetiklemiştir. Piyasaların gittikçe dünyada yaygınlık alanlarını genişletmesi ulusal ekonomiler arasında yeni bağlantıların meydana gelmesini sağlamıştır.

Globalleşmenin ekonomik boyutu, finansal faaliyetlerle üretimin globalleşmesi şeklinde iki alt başlıkta toplanmaktadır. Finansal globalleşme; finansal sermayenin yüksek kazanç ile düşük risk beklediği sınır ötesi bölgelere/alanlara serbestçe akması neticesinde ortaya çıkmaktadır. Üretimin globalleşmesi ise üretimin yeryüzü ölçeği özelinde gerçekleşmesi sürecidir. Global üretim, üretim faktörlerinin bolluğu, fırsat maliyetleri, maliyet avantajları dikkate alınmak suretiyle bir mal ile hizmetin üretimine ait belirli aşamaların farklı ülkelerde/bölgelerde gerçekleşmesiyle vuku bulan bir sistemdir (Acar, 2009, ss.32-33).

Ekonomik globalleşme geniş anlamıyla ekonomik ilişkilerin etki altına alınarak yön verilmesine neden olan kuralların uluslararası uyumunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle malın/sermayenin uluslararası alanda serbest olarak dolaşımını veya piyasalarda faaliyette bulunmasına mani olacak etkenlerin engellenmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu doğrultuda globalleşme dünya ekonomisinin ulusal düzeydeki ekonominin yapısal veya değişik bileşimlerinin neden olduğu meseleleri uluslararası alana aktararak bunların milli ekonomiler tarafından çözüme kavuşturulması (Aktel, 2003, s.60) şeklinde yorumlanmaktadır.

Globalleşmenin siyasal boyutuna bakıldığında bir devlete ait siyasi otoritenin sınırları belli bir coğrafi bölgede mutlak egemen bir güç olma imkânını kaybetmesi ile yönetim sistemlerinin etkileşiminde artış olmasıdır. Ayrıca insan hakları, özgürlükler ve demokrasi temelinde yoğunluk kazanan dış müdahaleler, etnik köken, dil, din, bayrak gibi siyasal kültüre ait semboller özelinde tek-tipçi bir yapıyı barındıran ulus devletin önemini yitirerek uluslararası üst kuruluşların artık daha ön plana çıkması şeklinde de düşünülmektedir (Talas, 2003, s.76). Bu bağlamda siyasal anlamda globalleşmenin günümüz dünyasında otorite, yönetim, siyasi güç biçimlerinde meydana gelen yapısal dönüşüm (Bayar, 2009, s.28) olarak tanımlandığı ifade edilmelidir.

Ayrıca birey, toplum ve devlet arasındaki ilişki ile rollerin tekrardan şekillenmesini gerektirmektedir. Avrupa Birliği'nin 1950'lerden başlayarak ekonomik anlamda bütünleşme sürecinin çeşitli aşamalarını tamam-

layarak federatif bir Avrupa meydana getirme gayreti, ulus devletlerin siyasal globalleşmeyi tek başlarına yapamayacakları bir süreç olduğunu ve içinde ulus üstü uyum ile bir takım bloklaşma emeğini de kapsadığının güzel bir örneğini göstermektedir (Yalçinkaya ve diğerleri, 2012, s.5).

Siyasal globalleşme günümüzde nüfuz alanı olarak tüm dünyayı belirleyen “global siyaset” yaklaşımını güçlendirmekte, geleneksel siyaset anlayışından farklı olan bir yapıya denk düşmektedir. Global siyaset bu yapıya ait dört temel aktörün, -ulus devlet, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşlarının, devletler üstü kurumlarının-, karşılıklı etkileşimi neticesinde şekillenmektedir. Bu süreçte temel birim olarak ulus devletin faaliyet göstermeye devam ederken yetki ile etki alanlarında belirli ölçülerde sınırlanma olmaktadır (Bayar, 2009, s.28).

Globalleşmenin kültürel boyutu ise kültürler arasındaki alış verişin hızlanarak bunları yansıtan sembollerin artık sınır ötesinde de tanınması, eğlence, yemek ve giyim sektörü başta olmak üzere renkler ile zevklerin daha birbirlerine yakın duruma gelmesiyle ilgili bir süreçtir (Talas, 2003, s.76). Böylece globalleşme sürecinde kültür, heterojen olmaktan çıkıp homojen bir hale (Bolat ve diğerleri, 2005, s.36) dönüşmektedir. Farklı kültürlerin post-modern söylemin sahiplendiği çok parçacılık özelliğiyle bir anlamda toplum sözleşmesinin yeniden, fiilen uygulanmasıdır (Yalçinkaya ve diğerleri, 2012, s.5).

Kültürel globalleşmenin iki sonucundan bahsedilebilir. İlki, mikro milliyetçilik şeklinde belirginleşmiştir. Elektronik medya araçları ile en ufak değişiklikleri dahi dünyaya sunan globalleşme, siyasal bakımdan demokratik hak ile özgürlükleri, kültürel farklılık kaidesini alanının kayda değer bir parçası olarak gören anlayışı yaygınlaştırmaktadır. İkinci sonuç ise kültürel açıdan dünya çapında bir örnekliğe ön ayak olması olarak gösterilmektedir (İçel, 2008, s.126).

Globalleşmeye dair yaklaşımlara baktığımızda ise günümüzde üçlü bir kategorileşmeye tabi tutulduğu görülmektedir (Held ve diğerleri, 1999, ss.1-4); “Radikaller (Hyperglobalists)”, “Kuşkucular (Skepticals)” ve “Dönüşümcüler (Transformationalists)”. Böyle bir sınıflandırma, globalleşmenin hem farklı bakış açılarından tanımlanmasına hem de neden ve sonuçlarının açıklanmasına olanak sağlayan yaklaşımların toplu halde bir araya gelmesine imkân vermiştir (Kaya, 2009, s.4). Kısaca bu yaklaşımlara değinmekte fayda vardır.

Radikallere başka bir ifadeyle aşırı globalleşmecilere göre ulus devlet globalleşmeyle eski önemini yitirmiş, global piyasa hükümetlerden daha rasyonel bir şekilde çalıştığından politikanın yerine geçerek toplumda yüksek rasyonaliteye de vurgu yapmıştır. Yerel ve ulusal ölçekte etki sahibi olan

politikalar, global ekonomiyi etkileyebilecek güce sahip değillerdir. Globalleşme sürecinin bir sonucu olarak vatandaşlar siyasete karşı ilgisiz bir tavır sergilerken politikacılara yönelik daha az hayal kırıklığı yaşatmaktadırlar. Bu yaklaşımı savunanlardan Francis Fukuyama, Kenichi Ohmae ve Thomas Freidman ilk akla gelen isimlerdir (Giddens, 1999, s.56).

Radikallere göre devletten daha güçlü olan piyasalar onun otoritesinde değişikliğe neden olmaktadır. Devletlerin otoritesindeki yaşanan bu gelişme yerel olan otoritelerle birliklerin başka kurumlarla birlikte artmak suretiyle yaygınlaşması şeklinde kendini göstermektedir. Onlara göre dünya toplumu ulus devletin yerini alırken yeni toplumsal örgütlenmeler ortaya çıkacaktır (Hablemitoğlu, 2004, s.20). Ancak radikallerin homojen bir grup olmadığını söylemekte fayda vardır. Örnek olarak neo-liberaller piyasa ile bireyselin devlet üzerindeki başarısına vurgu yaparken neo-marksistler ise çağdaş globalleşmeyi baskıcı olan kapitalizmin bir temsilcisi şeklinde değerlendirmektedir. Bu ideolojik farklılıklara rağmen global bütünleşmiş bir ekonominin artan düzeydeki varlığı kabul edilmektedir (Held ve diğerleri, 1999, ss.2-4).

Globalleşme karşıtları şeklinde adlandırılan radikallerin karşısında yer alan kuşkucu düşünürlerden ilk akla gelenler olarak Immanuel Wallerstein, Grahame Thompson ve Noam Chomsky zikredilmektedir. Kuşkucular, yaşanan dünyada yeni olarak atfedilen her şeyi reddederek globalleşme öncesinde de para ve mal hareketliliğinin önemli ölçüde olduğunu vurgulamışlardır. Günümüzde birçok ülkenin katı bir biçimde uygulamaya devam ettikleri ulusal sınır kontrollerine karşı çıkarak insanların 19. yüzyılda pasaport bile kullanmadıklarını iddia etmişlerdir. Onlara göre günümüzde dünya ekonomisinde duvarların kaldırılması yönünde yaşanan gelişmelerin yüzyıl öncesi duruma dönüş anlamına gelmektedir. Özetle globalleşmenin süreç olarak yeni olmadığını zamanın ideolojisi şeklinde kabul gördüğünden herkesin terime bu denli ilgi gösterdiklerini savunmaktadırlar. Bu doğrultuda kuşkucular için refah devletini ortadan kaldırmak isteyen minimal devlet ile hükümeti hedefleyenler çevrelerin sıklıkla kullanmayı tercih ettikleri basit bir terim olan globalleşme yeni liberallerin bir icadından başka bir şey değildir (Giddens, 2000, s.40).

Bu yaklaşımı savunan kimi düşünürlere göre globalleşmeyi; postmodernizm, yenedünya düzeni, neo-liberalizm, yerelleşmeyi kapitalizmle bağlantılı oldukları için birbirinden ayrı düşünmemek gerekmektedir. Bunlar sadece kapitalizm özelinde açıklanabilmektedirler. Globalleşme kapitalizmin dünyaya yayılıp kuşatması olup yani onun diasporasıdır. Kapitalist modernleşmeyle birlikte ele alınması gereken bir olgudur (Kızılcılık, 2003, s.19).

Son olarak dönüştürücüler ise globalleşmeyi dünya düzeni ile modern toplumları yeniden dizayn eden hızlı siyasal, ekonomik ve sosyal değişimler arasındaki güç olarak kabul etmektedir. Bundan böyle dış/uluslararası ile içişleri arasında aleni bir ayrım görülememektedir.

Giddens'in da içinde olduğu bu grup düşünürleri ulusal hükümetlerin güç ve otoritelerini yeniden yapılandırıdıklarını kabul etmekte fakat kuş-kucuların "hiçbir şey değişmedi" iddiası ile radikallerin "ulus devletin egemenliğinin sonuna gelindiği" savunusunu reddetmektedirler. Dönüştürücüler ise ulus devlet yapısını globalleşmeyle yakından ilişkisi bakımından yeniden biçimlendirme içerisine girmişlerdir. Onlara göre ulus devlet şuan bile güçlüdür, siyasi liderleri açısından dünyada önemli roller üstlenmektedir. Fakat ulus devlet yapısının yeniden yapılandırılmasına dair süreci herhangi birinin yadsıyamayacağını; ayrıca ulus kimliklerin de yeniden ele alınmasının zorunluluğu üzerinde kafa yormuşlardır (Esin, 2001, ss.189-190).

Dönüştürücü yaklaşım ayırt edici özelliği, globalleşmenin sadece ekonomik yönünü ele almayıp ekonomi-dışı dinamik, yenilikçi tarafına da odaklanmasıdır. Dahası; globalleşmenin içine alınmış ülkelerin daha iyi yaşam, özgürlüklerin gelişmesi, yüksek demokrasi standartları, insan haklarının ilerlemesi gibi alanlarda da model oluşturacak biçimde sıçramalar yapacaklarını yönündeki düşünceleridir (Şen, 2008, s.142).

4. Globalleşmenin Aktörleri

Globalleşme sürecini hızlandırarak yön veren çeşitli aktörlerin varlığından söz etmek gerektiğinin altı çizilmelidir. Günümüzde söz konusu aktörler devletlerarası ilişkileri düzenleyerek uluslararası sistemin global bir hale gelmesine ön ayak olmaktadır. Ayrıca bunların ortak özelliği globalleşme sürecine yönelik az veya çok etki etme, yön verme kabiliyetleridir. Bu aktörlerden en etkili olanları "*Gümrük Birliği ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT)*, *Uluslararası Para Fonu (IMF)*, *Dünya Ticaret Örgütü (WTO)*, *Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)*, *Birleşmiş Milletler (UN)*" şeklinde ifade edilebilir.

30 Ekim 1947'de imzalanarak 10 Ocak 1948 tarihinde de yürürlüğe giren GATT ilk zikredeğimiz aktördür. 110'u aşkın üyeye sahip olan GATT'ın en önemli özelliklerinden biri de günümüze değin uluslararası ticareti düzenleyerek üzerinde anlaşmaya varılan uluslararası özellikte tek çok taraflı sözleşme niteliği taşımasıdır. Günümüzde ticari ilişkilerdeki rekabeti bozarak ticareti kısıtlayan engellerin dile getirildiği, çözüme ulaştığı en değerli uluslararası kuruluş haline gelmiştir. GATT'ın etrafında meydana getirilen dünya ticaret sistemi ise antlaşmaya taraf olan tüm ülkelerin uymaya taahhütte bulundukları bir kurallar dizisinden

oluşmaktadır. GATT'ın uluslararası ticaret sahasının serbestleştirmek suretiyle daha istikrarlı olmasını sağlamaya yönelik "Uluslararası Ticaret Forumu" niteliğine sahip olması, üye vasfı taşıyan ülkelerin uluslararası ticarete yerine getirecekleri kurallar bütününe sunması, koruma aracı olarak yalnızca gümrük tarifelerini uygulaması GATT'ın temel fonksiyonları arasındadır (Bolat ve diğerleri, 2005, s.41-42).

Benzer şekilde Dünya Ticaret Örgütü (WTO), globalleşme sürecinin hızlanmasında ve ticaretin evrenselleşmesinde karşımıza çıkan en önemli aktörlerden bir diğeridir. WTO, 15 Nisan 1994 tarihinde Marakeş'te imzalanan, 1 Ocak 1995'te ise yürürlüğe girmiş olan Nihai Senet içerisinde bulunan Dünya Ticaret Örgütü Kurulu Ş Anlaşmasıyla kurulmuştur.

GATT'ın temel fonksiyon ve amaçlarıyla WTO'nunkilerin birbirine yakın olduğu ifade edilmelidir. Yaşam standartlarını yükseltmek, hizmet ve mal ticaret ile üretimini geliştirmeyi, farklı ekonomik gelişim seviyesine sahip ülkelerin gereksinimlerine yanıt verecek biçimde mevcut kaynakların artırılması, gelişmekte olan ülkelerle az gelişmişlerin ekonomik kalkınma ihtiyaçlarına göre artan dünya ticaretinden orantılı bir şekilde pay almalarını sağlama, gümrük tarifelerinde, karşılıklı çıkar temeline dayalı ticaretin karşılaştığı başka engellerde indirimler sağlayan, ayrımcı işleri kaldıran antlaşmalar yapmak bu amaçlardan sadece birkaçıdır (Karluk, 2007, ss.310-311).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile İngiltere İkinci Dünya Savaşı sürerken uluslararası para sistemine dair planlarını tüm ilgili üyelere tanıttıktan sonra bir anlaşmaya vararak bunu açıklamışlardır. Anlaşmaya vardıkları konuları 1944 yılının haziran ayında Atlantic City'de tartışmaya açmışlardır. Daha sonra anlaştıkları metni aynı yılın temmuz ayında 44 ülkenin katıldığı Bretton Woods'ta toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı'na sunmuşlardır. Bu konferans sonrasında savaşın bitimiyle meydana gelecek uluslararası para sisteminin temelleri kabul edilerek bir anlaşmaya varılmış, dünya çapında ise iki büyük kuruluş meydana getirilmiştir: Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankası (WB) (Karluk, 2007, s.353).

Uluslararası Para Fonu (IMF) ilk olarak Bretton Woods Sistemi'nin yürütülmesinden yetkili bir kurum şeklinde kurulmuş; fakat bu sistemin ortadan kaldırılması ardından uluslararası mali, parasal düzeni dizayn etmekle vazifelendirilmiştir (Bolat ve diğerleri, 2005, s.45). Bu örgütün amaçları ise uluslararası ticaretin geliştirilerek dengeli bir şekilde devam ettirilmesi, uluslararası parasal işbirliğine yönelik teşvik mekanizması geliştirmek, çok taraflı ödemeler dengesinin finansmanında sorun yaşayan ülkelere yardım sunmak, üye ülkelerin başvurabileceği rekabetçi

devalüasyonlara engellemek, genel kaynakların kullanımı hususunda üye ülkelere gerekli durumlarda geçici olarak sunulmak şeklinde (Karluk, 2007, s.355; Bolat ve diğerleri, 2005, s.45) sıralamak mümkündür.

IMF ile benzer kuruluş olmalarına rağmen Dünya Bankası'nın (WB) faaliyet alanları ana sözleşmede birbirinden ayrılmıştır. IMF uluslararası parasal mevzularla ilgiliyken WB ise az gelişmiş ülkelerin kalkınmada yaşadıkları meselelerle görevlendirilmiştir (Bolat ve diğerleri, 2005, s.46). WB'nin amaçlarına kısaca bakarsak; üye ülkelerin yeniden yapılandırma, kalkınma gayretlerine verimli sermaye yatırımlarıyla destek olmak, özel yatırımcıların yatırımlarına yönelik garantörlük yapmak, uluslararası ticareti geliştirmek, diğer kanallardan temin edinilen kredileri tekrardan düzenlemek, savaş döneminden barışa geçiş sürecinde yatırımlara yön vermek olarak (Karluk, 2007, s.403) söylenebilir.

2002 tarihli raporunda Dünya Bankası, globalleşme neticesinde birçok sorunun oluştuğunu, buna sebebiyet veren durumunda globalleşmenin tam manasıyla gerçekleşmemiş olması zikredilmektedir. Dünya Bankası bu amaçla globalleşmeyi tam olarak gerçekleştiremeyen ülkeler için bir ajanda sunmaktadır. Söz konusu ajandanın içerisinde ise daha iyi bir yatırım meydana getirmek amacıyla politika reformundan eğitim ve sağlığa değin pek çok konu yer almaktadır (World Bank, 2002, ss.1-2).

Diğer bir aktör olarak karşımıza Birleşmiş Milletler (UN) çıkmaktadır. UN; dünya güvenliğini ve barışını temin etmek, temel hâk ile özgürlükler bağlamında ülkeler arasındaki dostluk ilişkilerini geliştirmek, toplumsal, ekonomik, beşeri ve kültürel meseleleri çözmek, uluslararası işbirliğini sağlamak için 24 Ekim 1945 tarihinde kurulan ve merkezi New York olan uluslararası bir örgüttür (Bolat ve diğerleri, 2005, s.47). UN, özellikle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), globalleşmeyi bir yandan başarısız bir proje olarak görürken diğer taraftan kendisi için bir veri almaktadır. Globalleşmenin güven kazanması için yoksullukla mücadele politikaları ile insanî gelişim mantığını merkezine yerleştirmesi zorunluluğunu savunmaktadır (Tireli, 2009, ss.134- 148).

UN'nin amaçlarına kısaca göz attığımızda ise daha önceden de ifade edildiği üzere dünya güvenliği ve barışını sağlamak, Silahsızlanma ile silahlıların denetlenmesi, üyelerin dış politikadaki ilişkilerinde uyumu temin eden merkez olma, birçok alanda uluslararası işbirliğini koordine etmek, insan hakları, temel hak ve özgürlükler gibi konular (Bolat ve diğerleri, 2005, s.47; Karluk, 2007, s.121) örnek gösterilebilir.

Son olarak bahsedeceğimiz aktör olan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), I. Dünya Savaşı sonunda düzenlenen Paris Barış Konferansı'nda kurulan Milletler Cemiyeti'ne bağlı özel olan hükümetler arası bir organ

şeklinde kurulmuştur. ILO Sözleşmesi ise aynı konferansta oluşturulan bir komisyonca yazılmıştır. Uluslararası Çalışma Konferansının ilki, işçi ve işveren ile hükümet temsilcilerinin ortak katılımıyla 29 Ekim 1919 tarihinde Washington'da gerçekleşmiş, burada altı Uluslararası Emek Sözleşmesi kabul edilmiştir. ILO, BM bünyesinde yer alan ilk kuruluş olma özelliğini 14 Aralık 1946 tarihinde BM ve seksen sekiz ILO arasında yapılan anlaşmayla kazanmıştır.

ILO, globalleşme sürecini izlemiş olduğu yöntemlerle etkilemektedir. Bu yöntemlere kısaca değinirsek; temel insan haklarını, çalışma ve yaşam koşullarını geliştirip, iyileştirmek; uluslararası program ile politikalar oluşturmak; istihdam imkânları yaratmak; uluslararası çalışma standartlarını belirleyerek izlenmesi gereken mekanizmayı hayata geçirmek, bunları uygulaması amacıyla ulusal mevkiidekilere yol göstermek; ülkelerin politikalarını yapabilmelerinde onlara yardımcı olmak ve bütün bunları gerçekleştirmek için ise dünya çapında araştırma, eğitim, öğretim ve yayın faaliyetleri yapmak (Bolat ve diğerleri, 2005, ss.48-49) gösterilebilir.

Sonuç

Globalleşmenin başlangıcı insanların birbiriyle iletişim içine girmeye başladığı zamana kadar götürülebilir. Globalleşme sonrasında etkileşimler, keşifler, devrimler, savaşlarla tüm dünyayı sarıp, çevreleyen bir oluşumu ifade etmiştir. Bu doğrultuda globalleşme, 21. yüzyılda karşılıklı etkileşimin artması neticesinde kendisinden söz ettiren bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç globalleşmenin doğası gereği her alanda, çevreden hukuka siyasetten ekonomiye kadar, varlığını hissettirmektedir. Söz konusu durum ise globalleşmenin sahip olduğu birçok özelliğinin sonucu olarak okunabilir. Öte yandan globalleşme birçok faktörün, -ekonomik, siyasi ve teknolojik-, etkisi neticesinde gerçekleşen bir durumdur. Bunun sebebi ise globalleşmenin farklı disiplinlerin kendine has çalışma sahalarına girmesiyle açıklanabilir. Bir diğeri ise kavrama yüklenmiş ideolojik manayla alakalı olup, globalleşme konusunda birbirinden ayrı kuram yaklaşımların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir.

Globalleşmenin birbirinden farklı boyutların, -ekonomik, siyasi, sosyal, teknolojik ve kültürel olarak-, olması tanımı ve anlamı özelinde kişiden kişiye değişen bir hal almaktadır. Durum böyle olunca globalleşmeyle “neyin kastedildiği”, onun “ne olduğu ve neyi ifade ettiğine” yönelik tam bir konsensüsünden söz etmek güç hale gelmektedir. Ayrıca globalleşme sürecine hız kazandırarak yön veren aktörlerin varlığı da önemlidir. Bunlar günümüz dünyasında devletlerarası ilişkileri koordine etmek suretiyle global bir uluslararası sistemin inşasında önemli rol oynamaktadır.

Kaynakça

- Acar, M. (2009). *Düzenleyici ve özgürleştirici bir süreç olarak küreselleşme*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Aktel, M. (2003). *Küreselleşme ve Türk kamu yönetimi*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Asomedy (1999). *Küreselleşme*, Nisan Sayısı, Ankara: Akara Sanayi Odası Yayınları.
- Bayar, R. (2009). Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, (32), 25-34.
- Bolat, T. ve diğerleri (2005). Küreselleşmenin boyutları ve bu süreçte etkili olan faktörlerin analizi. O. Aytemiz Seymen ve T. Bolat (Ed.), *Küreselleşme ve çok uluslu işletmecilik* (33-52), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Dulupçu, M. A. (2001). *Küresel rekabet gücü Türkiye üzerinde bir değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ekin, N. (1999). *Küreselleşme ve gümrük birliği*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Esgin, A. (2001). Ulus-devlet ve küreselleşmeye ilişkin bazı tartışmalar. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 185-192.
- Friedman, T. (2000). *Lexus ve zeytin ağacı: küreselleşmenin geleceği*. (E. Özsayar Çev.). İstanbul: Boyner Holding Yayınları.
- Giddens, A. (1999). Küreselleşmenin iklimleri. *Sosyal Demokrat Değişim Dergisi*, (12), 56-67.
- Giddens, A. (2000). *Elimizden kaçıp giden dünya*. İstanbul: Alfa Basım Yayınları.
- Gray, J. (1999). *Sahte şafak*. (G. Çağalı Güven Çev.). İstanbul: Om Yayınevi.
- Hablemitoğlu, Ş. (2004). *Küreselleşme düşlerden gerçeklere*. Ankara: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Held, D. , McGrew, A. , Goldblatt D. , Perraton, J. (1999). *Global transformations: global transformations-politics. economics and culture*. Cambridge: Polity Press.
- İçel, H. (2008). Küreselleşme ve unutulmuş kültür değerlerimiz. Mustafa Talas, S. S. Bilici (Ed.), *Farklı yönleriyle küreselleşme* (125-133), İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- İstanbul Ticaret Odası (İTO) (2007). *Küreselleşme sürecinde refah devleti*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Karluk, S. R. (2007). *Küreselleşen dünyada uluslararası kuruluşlar*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kaya, M. (2009). Küreselleşme yaklaşımları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 1-16.
- Kızılcıkelik, S. (2003). *Küreselleşme ve sosyal bilimler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sarıbay, A. Y. (2004). *Global toplumda din ve Türkiye*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Steger, M. B. (2006). *Küreselleşme*. (A. Ersoy Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

- Şen, Y. F. (2004), *Globalleşme sürecinde milliyetçilik trendleri ve ulus devlet*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Şen, B. (2008). Küreselleşme: anlamlar ve söylemler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 135-150.
- Şenkal, A. (2007). *Küreselleşme sürecinde sosyal politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şimşek, U. ve Ilgaz, S. (2010). Küreselleşme ve ulusal kimlik. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 189-199.
- Talas, M. (2003). 21. yüzyılı şekillendirecek anahtar kavram olarak küreselleşme ve sivil toplum. *Sivil Toplum*, (4), 75-83.
- Talas, M. (2008). Küreselleşme. Mustafa Talas ve S. S. Bildirici (Ed.), *Farklı yönleriyle küreselleşme* (9-18), İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Tireli, M. (2009). *Küreselleşme ve yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası göstergeleri ışığında bir analiz*. (Yayınlanmamış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi). Ankara Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Yalçınkaya, M. Hakan ve diğerleri (2012). Küreselleşme ile yeniden şekillenen ulus-devlet anlayışı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (8), 1-26.
- Went, R. (2001). Küreselleşme, Neoliberal iddialar, radikal yanıtla. (Emrah Dinç Çev.). İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- World Bank (2002). Globalization, growth and poverty-A World Bank policy research report. Erişim Tarihi: 04.05.2013, www.worldbank.org.